

Mennyire volt forró a tavasz?

A 2017 tavaszi politikai tiltakozáshullám rövid története és elemzése

Benedek István

„Nem hozhat a jó fa rossz gyümölcsöt, a rossz fa sem hozhat jó gyümölcsöt.”
(Mt 7, 18)

I. A POLITIKAI VÁLTOZÁS ÁLLAMPOLGÁRI IGÉNYE

1. A TILTAKOZÁSOK OKAI

Teljesen világos, hogy a hazai politikai berendezkedés lépésről lépésre csúszott át egy demokratikus elemeket mára csupán nyomokban tartalmazó, valójában alig leváltható autoriter rendszerré. A folyamatok inkrementális jellege miatt utólag sem érdemes, az események sodrásában pedig végképp lehetetlennek tűnhetett egy olyan vörös vonal meghúzése, amelynek átlépése mindenki számára egyértelműen jelezhetné volna a demokratikus jelleg elvesztését és egy illiberális, hibrid rezsime kiépülésének tényét.

A médiatörvényről az alkotmányozáson át az alkotmánybíróság és a legtöbb, hatalomgyakorlási korlátként is funkcionáló politikai intézmény kisajátításáig, vagy a nyilvánosság 2015 elejétől felpörgetett agresszív gyarmatosítási szakaszától kezdve a menekültkérdéssel elinduló, soha korábban nem látott kormányzati propagandakampányon át a civilek és a még megmaradt független értelmiség elleni 2017 tavaszi hadjáratig hosszasan lehetne sorolni és elemezni a potenciális vízváltásokat – de szétfeszítené jelen tanulmány kereteit. Az viszont ma már biztos, hogy aki továbbra is asszisztál ehhez az elszabadult hajóágyúra emlékeztető rendszerhez, az már a rezsime szerint is egy „illiberális vezérelvű demokráciát” épít, ha pedig eltekintünk az eufemizáló öndefiníciótól, akkor egyszerűen csak egy „bársonyos diktatúra” (Ágh, 2016d) egyik többé-kevésbé fontos láncszemeként funkcionál.

Ezzel a főbb szereplők is tisztában vannak, így folyamatosan emelkedik a hatalomban maradás, illetve a rendszerváltás tétje, amely spirálfolyamatként is hat a rezsime konszolidálhatatlansága irányába. Fontos kérdés persze, hogy pontosan miképp is lehet jellemezni a jelenlegi rendszert, azonban még égetőbb annak átgondolása, hogy honnan indult és hova fog kifutni az egész rendszerváltás utáni időszak története, benne a 2010 utáni korszakkal. Ez a kérdés pedig nem vizsgálható a nemzetközi kontextus nélkül. Talán nem meglepő, ha azt állítom, hogy nem csak világszerte zajlanak turbulens változások a politikában, hanem itthon is, amelyek – és ez már meglepőbb lehet – hazai következményei hosszabb távon a kiépült rendszer elkerülhetetlen bukásával fognak járnival.

Mielőtt a mondat második felére rátérünk, érdemes erről a turbulenciáról szót ejteni. Mára ugyanis tagadhatatlanná vált, hogy a politika egésze tektonikus, a kapcsolódó tudományágak pedig paradigmatisz mozgásokon esnek át. Még ha a „hagyományos” politika világa nem is volt annyira tradicionális, mint amilyennek visszatekintve manapság tűnhet, alapvetően mégiscsak rendkívüli átalakulásnak lehetünk tanúi. Olyan mélyreható politikai és társadalmi változások jellemzik az elmúlt évtizedet, amelyek a modern liberális demokráciák és a politikatudomány képviselői számára is komoly kihívást jelentenek, és megválaszolandó kérdések sorát vetik fel. Ráadásul mind a nyugati demokráciákban, mind a posztkommunista térségben nagyon látványos politikai folyamatok zajlanak: mintha minden egyszerre és részben egymással összefüggve történe a világban.

A különféle jelenségek legnagyobb közös osztójának a tömeges elégedetlenség és az ebből fakadó radikális újítás igénye, illetve a szélesebb döntéshozatali részvétel, de legalábbis a kormányzatokkal szemben támasztott magasabb rezponzivitás követelménye látszik. Világszerte tömeges igény támadt a gyökeres politikai változásra és ezzel kölcsönhatásban forradalminak látszó válaszok, illetve szereplők tűntek fel és lettek népszerűek. Bár a konkrét helyzetekből és problémákból fakadó kérdések és válaszok, valamint az elégedetlenség formái és következményei tekintetében jelentős eltérések vannak nemzetközi szinten, az is egyértelmű, hogy a legújabb hazai tüntetéshullám sem értelmezhető kizárólag belföldi perspektívából. Hiszen ahogyan a tömeges elégedetlenségből fakadó újítási igény – például a különféle politikai berendezkedések kapcsán vagy a globalizáció negatív hatásai ellen –, úgy az ezek megjelenítését és kihordását segítő kommunikációs csatornák, illetve a társadalmi ellenállás új formái is sok esetben nem csupán hasonlítanak egymásra, hanem egymást erősítve, egymásra is reflektálva jelentkeznek világszerte. Ez pedig még inkább felértékeli a nemzetközi tapasztalatokra épülő elméleti keretet, amely segítségével már könnyebben vizsgálhatóak a tanulmány fókuszában álló 2017 tavaszán zajló hazai, sok tekintetben forradalmi jelentőségű politikai mozgások és változások.¹ Meggyőződésem ugyanis, hogy a nyilvánosság feletti kormányzati kontroll részleges válságával és a fiatalok politikai generációjának régóta várt aktivizálódásával járó legújabb hazai tüntetéshullám komoly társadalmi-politikai fordulópontot jelez a mélyben, még ha egy ideig a felszínen ez kisebb hullámokat is fog vetni, és nem jár együtt – persze nem is szokott – azonnali, a nagypolitika szintjén is intézményesített eredményekkel.

Azon túl persze, hogy a mozgatórugók világszerte hasonlóak, a folyamatok irányai az egyes országokban már jóval szerteágzóbbak, hiszen azok nagyban függnék az aktuális politikai, gazdasági és társadalmi helyzettől. A nyugati országokban részben a különféle válságok (gazdasági, menekült stb.), részben az információáramlás újabb jelenségei és egyéb gazdasági-társadalmi folyamatok nyomán látványosan megemelkedett az elitellenesség és a politikával kapcsolatos bizalmatlanság korábbi szintje. Sokkal sikeresebbek lettek radikális vagy populista irányzatok és korábban kevésbé népszerű vagy teljesen új társadalmi mozgalmak, amelyek sok esetben új

politikai erők, pártok és politikusok megjelenését, illetve felemelkedését is eredményezték. A radikális változtatás igényét részben kiszolgáló, részben generáló „igazságon és tényeken túli politika” veszélyeit és lehetőségeit mindennél világosabban jelezték a 2016-os brit uniós népszavazás vagy éppen a 2017-es amerikai elnökválasztás kampányai és eredményei.² A hagyományos jobb- és balközép pártok és irányzatok kifulladását pedig kiválóan mutatják a 2017-es francia választások, hiszen az elnökválasztás során két, a hagyományos bal-jobb felosztást és politikai kommunikációt meghaladni kívánó erő versenyzett a második fordulóban úgy, hogy a korábbi nagy jobb- és balközép párt jelöltje az első fordulóban együtt is csupán 26%-ot szerezett, miközben 2012-ben még több mint 55% volt ez az arány. A parlamenti választások második fordulójában pedig még látványosabban, 78%-ról 28%-ra zuhant összesített támogatottságuk.

2. A TILTAKOZÁSOK TERMÉSZETE

Részben éppen a meglepő választási eredmények nyomán egyre többen teszik fel a kérdést, hogy vajon beszélhetünk-e a demokrácia kríziséről, illetve mi okozza a kormányokkal, sőt általában a politikával szembeni társadalmi ellenállást és miért vonulnak rendszeresen tömegek az utcákra. Ivan Krastev (2014b) szerint ezeknek a megmozdulásoknak a korábbiaktól eltérően nincs se határozott ideológiai címkéjük, se új ideológiájuk, se karakteres vezetőik. Nem kiáltványokban vagy beszédekben léteznek, hanem online videóknak és egyes tüntetési alkalmakban, amelyek a globalizáció korszakában hatékonyan jeleníthetik meg az állampolgári felhatalmazás és megfosztás (empowerment-disempowerment) lehetőségeit. Sztrájkok helyett térfoglalások során képesek lehetnek megváltoztatni nemcsak az egyes politikai agendákat, hanem konkrét közpolitikai döntéseket is.³ Visszatérő kérdés persze, hogy lesz-e (és ha igen, hogyan) a politikai normálállapot „megzavarásából” tartós „építkezés” (disruption to construction), tehát tud-e mozgalom, majd párt kinőni a tüntetésekből, vagy sem (Friedman, 2014). Ahogyan az is, mondja Krastev, hogy hogyan tudják vezetők és intézmények nélkül menedzselni ezeket a tiltakozásokat a főbb szereplők úgy, hogy egyrészt elegendő ember vegyen részt rajtuk a nyomásgyakorláshoz, másrészt ne torkoljanak erőszakba se a megmozdulások.

Azért is megkerülhetetlenek ezek a kérdések, mert a legtöbbször a protestmozgalmak úgy adják átfogó kritikáját a képviselői demokráciának, hogy maguk sem nyújtanak konkrét és koherens alternatívát, részben a résztvevők heterogenitásából adódóan sem. A sikerességhez persze (mérhető) célok is kellene, amelyeket csak megfelelő idő elteltével lehet számonkérni. Az Egyesült Államokban például az Occupy Wall Street mozgalom olyan gyorsan tűnt el, ahogyan jött, vagy például hiába üzték el a Majdan-téri tüntetők Ukrajnában az orosz párti Janukovics elnököt, később választást is nyerve, azóta az ország területén lényegében folyamatosan háború dúl. Sok esetben –

mint a Podemos Spanyolországban vagy a Sziriza Görögországban – a hagyományos politikai elit látványos bukása nyitott teret olyan új erőknek, amelyek szélesebben járják be a grassroots-mozgalmi előzményektől a választásokon is induló, akár azokat megnyerni képes párt evolúciós útvonalát, hirtelen átrajzolva akár több évtizedes politikai erőtereket. Akárhogyan is alakulnak az egyes esetek, a civil energiák tűnnek el nyomtalanul, hiszen fenntartják azt a nélkülözhetetlen reményt, hogy a kollektív állampolgári akciók valóban hatnak a világra – ezek tehát inkább robbanékony és kiszámíthatatlan akciók, semmint klasszikus társadalmi mozgalmak, és „mint minden robbanás, definíció szerint fenntarthatatlanok” (Krastev, 2014b: 19.).

i. Globálisak, ugyanakkor sokszínűek

Jól látható az is, hogy a tiltakozások jelenlegi hulláma bizonyos értelemben sokkal globálisabb, mint a demokratizálódás harmadik hulláma volt a '80-as évek végén és a '90-es évek elején. Majdnem minden geopolitikai régiót érintve számtalan politikai berendezkedésre hatással van, legyen az autoriter, fél-autoriter vagy demokratikus rendszer, és akár kontinenseken keresztül is hatnak egymásra az események. A mozgalmak számtalan közös pontja (gyakran a korrupcióellenesség, a gazdasági válság negatív hatásai vagy épp a megszorítások elutasítása váltja ki őket) ellenére éppen a sokszínűség a legjellemzőbb a jelenlegi protestmozgalmakra (Carothers–Youngs, 2015).

Több tanulmány is kimutatta,⁴ hogy a 2000-es évek végétől látványosan megnövekedett a különféle tiltakozások száma a világban. Thomas Carothers és Richard Youngs ezt több okkal is magyarázza. Először is ezt erősíti a megfelelő globális környezet az új kommunikációs technológiákkal együtt. Sok esetben ezeken keresztül alakultak ki azok a középosztálybeli elvárások, életviteli igények, amelyek motiválják a tüntetőket.

Emellett a 2008–2009-es pénzügyi világválság fokozta a gazdasági növekedés lassulását a nyugati demokráciákban, aláhúzza a középosztály stagnálásának tényét. Ugyanakkor a posztautoriter/posztkommunista országok esetében, bár látványosan megnövekedett a csalódottság mértéke a demokráciában, mégis többnyire meg tudott erősödni annyira a társadalom demokratikus igény szintje, hogy akár még gazdasági sikerek ellenére is a demokrácia védelmében az utcákra vonuljanak (például Törökországban a kormányzópárt – Igazság és Fejlődés Pártja – ellen, 2013-ban). Ez pedig azt jelzi, hogy ha egy társadalom kellően „megfertőződött” a demokratikus értékekkel, akkor, ha lassan is, akár komolyabb vargabetűk nyomán, de felszínre fog törni a demokratizálódás igénye. Így tehát a „jó fa” hosszú távon képtelen „rossz gyümölcsöt” hozni – feltéve, ha ki nem vágják erőszakkal.

Ráadásul a demokratizálódás harmadik hullámából kimaradt országok tüntetései is gyakran ugyancsak nagyobb elszámoltathatóságot és reszponzivitást követelnek kormányaiktól – már ahol ezeket nem képesek úgy elfojtani, mint Oroszországban, Törökországban vagy Kínában.

Megemlítendő a tiltakozások számának növekedésében közrejátszó okok között az a tény is, hogy az elmúlt 20–30 évben látványosan megnőtt a civil szervezetek száma és befolyása. Ez annak ellenére jelent óriási hozzájárulást a mozgalmi világ erősödéséhez, hogy a két szféra, pláne a professzionális NGO-k és a spontán, rövid életű és ügyorientált tiltakozások rengeteg mindenben – például személyi állományukban – jelentősen eltérnek egymástól, így tévedés lenne egy, a civil szervezetek által generált forradalomról beszélni. Végezetül azt is látni kell, hogy a konkrét ügyekre reflektáló megmozdulások azt a teret próbálják betölteni, amely a végtelenül professzionizált és elidegenedett pártok (sőt, sok esetben a civil szervezetek) és a társadalom között egyre inkább növekszik. Ezért aztán újra és újra felmerül a Krastev és Friedman által is már említett kérdés, vajon lesz-e új párt a mozgalomból? Egyáltalán, lesz-e mozgalom az egyes eseményekből?

ii. Trendek, típusok

Gyakori forgatókönyvnek tűnik, hogy előbb mozgalommá, majd párttá válik egy tüntetéssorozat: úgymint a Podemos az Indignados-féle grassroot (spontán és alulról építkező) mozgalomból kinöve, itthon pedig a Milla kevésbé sikeres történetét sorolhatjuk ide, amely egy tüntetéssorozatból előbb egyesületté, majd az „Együtt 2014” választási mozgalommá, végül az Együtt párttá alakult. Ilyen esetben problémás lehet az eredeti bázisdemokratikus jelleg elhagyásának, vagy legalábbis átalakulásának folyamata a későbbi professzionális pártszerű működés érdekében.⁵ A tiltakozások fellángolása és a résztvevők számának exponenciális növekedése után relatíve gyorsan kikophat az utcai tömeg és az intézményesülés online formái kerülhetnek előtérbe. Amennyiben egy jól szervezett aktivista mag képes potenciálisan mobilizálni a támogató tömegeket, úgy a kimenet nagyon is sikeres tud lenni. Főleg, ha az eredeti cél deklaráltan is a pártként kivívandó választási győzelem. Kiváló példa erre az új francia elnök és mozgalmának átütő sikere, valamint pártja (A Köztársaság Lendületben – LREM) története, amely 2007-ben, a régi jobbközép pártból (UDF) alakuló új párt (MoDem), illetve más pártok disszidáló tagjaiból 2016-ban alakulva egy liberális, progresszív és mindenekelőtt a hagyományos bal–jobb felosztáson túlmutatni kívánó politikai mozgalommá vált, amelynek segítségével Macron elnök egy bő évvel későbbi elsöprő győzelmével alapjaiban változtatta meg a francia belpolitikát.

A tiltakozások kategorizálásának nehézségére utalva Carothers és Youngs (2015) megkülönböztetnek rövid távú és hosszú távú hullámokat, amelyekre jellemző az a dinamika is, hogy a lehatárolt, konkrét üggyhöz kapcsolódó tiltakozások (például az olajszektor körüli korrupció ellen Brazíliában, 2015-ben) átcsapnak általános elégedetlenségé, és hirtelen tömegessé válnak. (Brazíliában például a gazdasági problémák és a korrupciós botrányok által fűtött milliós tüntetésekké váltak, amelyek ellehetetlenítették Rousseff elnökasszony helyzetét, akit végül 2016-ban felfüggesztettek hivatalából).

A globálisan egy időben jelentkező, és érezhetően megnövekedett számú tiltakozások ugyanakkor nem jelentik azt, hogy transznacionális ügyek mentén szerveződnének az események. Ehelyett inkább országspecifikus, lokálisabb politikai-gazdasági ügyekre reflektálva jönnek létre a politikai tiltakozások. Szerencsére a számtalan eset okán nagyobb típusokra is lehet bontani a tiltakozások fajtáit. Isabel Ortiz és szerzőtársai (2013) a következő négy kategóriába sorolták az eseteket:

- 1) gazdasági jellegűek;
- 2) a demokrácia működési zavaraihoz kapcsolódóak;
- 3) antiglobalista; vagy
- 4) az emberi jogokhoz kötődőek.

Azt találták egyfelől, hogy 2006 és 2013 között a tiltakozások háromnegyede a fejlett országokhoz volt köthető, másfelől a kiváltó okok között dominált a kormányok, illetve általában a politikai-gazdasági berendezkedés, valamint a demokrácia hiányának kritikája. Kifejezetten Európára rátérve Daniel Smilov (2015) öt típust különböztetett meg:

- 1) elnyomó rezsimok lebontása és a rendszer liberalizálása: például az '89-es tömegdemonstrációk Kelet-Közép-Európában (KKE) vagy a 2013–2014-es Majdan-téri ukrán megmozdulások;
- 2) a politikai képviselő elavult vagy korrupt struktúráinak megújítási szándéka: az ukrain „narancsos forradalom” 2004-ben, a görögországi tiltakozások 2008 óta vagy a spanyolországi Indignados-mozgalom 2013 után;
- 3) a különféle populista vezetők hatalmi küzdelmeivel járó megmozdulások: a „nacionalista” (Orbán Viktor) és a „jóléti populista” (Gyurcsány Ferenc) küzdelme Magyarországon 2006-ban, az iszlamista és a szekuláris erők harca Törökországban 2006–2007-ben, valamint az elnök és a parlament küzdelme Ukrajnában 2006-ban, Romániában 2007-ben, Görögországban pedig 2008 óta;
- 4) a különféle marginalizált vagy elnyomott csoportok elleni megmozdulások: a Jobbik romaellenes mozgalmi, illetve Bulgáriában az Ataka, Németországban pedig az AfD-hez köthető antiiszlamista megmozdulások;
- 5) a demokráciát aláaknázó folyamatokkal járó esetek: az ellenzék szisztematikus ellehetetlenítése Fehéroroszországban vagy Oroszországban, miközben a kormány saját magát támogató tömegmozdulásokat szervez.

Ahogy Carothers és Youngs, úgy Smilov is jelzi, hogy sokszor nehéz kategorizálni az egyes tiltakozási hullámokat, ráadásul a kategóriák között átjárások lehetnek rövid időn belül. A mozgalmak szervezői többnyire magasan képzett középosztálybeli fiatalok, akik nem professzionizált intézményeken keresztül, hanem a virtualitás nyomán egyfajta védelmet és anonimitást lehetővé tevő social media segítségével mobilizálják a résztvevőket egészen a tömeggé válásig, amikortól kezdve már a szervezők is bekapcsolódnak a média hagyományos – újságok, tévéstúdiók és rádióműsorok által uralt – formáiba. A tiltakozások résztvevői pedig szintén jellemzően az adott társadalmak középosztályai, akik kapcsán fontos kiemelni, hogy az átlaghoz képest például messze fontosabb értéknek tartják a demokráciát, aminek védelméért sok esetben

hajlandóak utcára is vonulni, azonban korántsem reprezentálják az egész társadalom értékrendszerét.

A résztvevők – az egyes konkrét ügyeket leszámítva – nem különösebben tisztázzák, hogy mit szeretnének általában elérni, legfeljebb azt, hogy „miből van elégük”.⁶ Az Economist Intelligence Unit (EIU) 2013-as jelentése szerint emögött a „csend” mögött az átlagemberek egyfajta „impotencia-szerű” érzése áll, miszerint az elavult politikai intézmények különféle hatalmasságok foglyává és érdekeik kiszolgálóivá váltak. Ez az érthetően frusztráló érzet pedig fűti a tömegeket, akik szeretnének ezen változtatni – azonban sokszor maguk sem tudják, hogy hogyan. Éppen ezért Carothers és Youngs (2015) szerint ezek a tömegek destruktívak, nem pedig konstruktívak. Más megközelítésben pedig, ahogyan az EIU jelentés is utal a régi filmre, ők sok tekintetben cél, illetve „ok nélküli lázadók”.⁷ Olyan lázadók, akiknek tiltakozásai egyszerre jelzik a választás intézményének inflálódását, illetve a politikai döntéshozattal kapcsolatos állampolgári szuverenitás érvényesítésének feléledő szándékát, valamint – ahogyan Smilov (2015) is hangsúlyozza – mind a klasszikus forradalmak kritikáját, mind pedig a céltalannak és üresnek érzékelt lassú reformizmus nyomán keletkező csalódottságot.

iii. Küzdelem a politizálás jogáért – lehetséges kifizetési opciók

Rövid összegzésként elmondható, hogy ezek az esetek nem értelmezhetőek a Carl Schmitt-i értelemben vett kivételes állapotként, ugyanis többségében a szereplők – legalábbis a felszínen – igyekeznek betartani a demokratikus játékszabályokat és érdekérvényesítési módokat. Ugyanakkor amellet, hogy az események átcsaphatnak nyílt polgárháborúvá is (ahogyan az Arab Tavasz esetében is láthattuk), a legtöbbször a politikai szuverenitás körül forognak a kérdések. Míg a tiltakozók az elavultnak érzékelt képviseleti struktúrák mellett úgy érzik, hogy nincs valódi politikai képviseletük, addig a politikai elit a – sokszor a nyilvánosság ilyen-olyan mértékű manipulációja nyomán létrejött – választási eredmények alapján kifejezetten monopolizálni szeretné a politika egész univerzumát a véleményalkotástól a döntéshozatalig bezárólag. Ebben a felállásban a hatalom gyakran nevezi nemzetárulónak (ittthon például „hazaárulónak” vagy „álomgyilkosnak”) nemcsak az egész hivatalos ellenzékét, hanem az utcai szereplőket is, sokszor pedig komoly engedmények nélkül tudják a kormányok megsemmisíteni és neutralizálni, vagy legalábbis elterelni a tiltakozó energiákat.

A hatalom az öt zavaró kritikus hangokat változatos módon próbálja elhallgattatni. Kezdve a legitimációs csapásoktól – lásd a több országban is zajló civil szervezetek elleni hadjáratok legfőbb üzenetét, miszerint ezek a szervezetek „külföldi érdekeket kiszolgáló ügynökök” – egészen rendőri vagy egyéb, bizonyos esetekben erőszakos fellépésig, amelyre szintén volt példa itthon is: elég csak a 2016-os évben, a vasárnapi boltzárral kapcsolatos népszavazás során a Nemzeti Választási Irodánál látott „kopaszokra” vagy a NOLimpia aláírásgyűjtőit vegzáló erőszakos civilekre vagy

rendőrökre gondolni. Ugyanakkor a szintén globálisan jelentkező támadássorozat a civil világ ellen nem csak a tiltakozásokra válasz – hiszen ezek sok esetben nem is függenek össze –, hanem csupán „logikus” hatalomtechnikai reakció a kormányok részéről arra a nyomásra reagálva, amelyet a számában és erejében egyaránt növekvő, tudatos és hatékony nem-kormányzati szereplők részéről érzékelnek számtalan politikai, gazdasági és szociális ügy esetében. Így – ahogyan a magyar kormánynál is látványos ez az irányvonal –, gyorsan eljutnak oda, hogy *expressis verbis* a saját pártjuk számára sajátítsák ki a hiteles és legitim politizálás jogát, mindenki mástól szisztematikusan elvitatva azt. Ebben a kommunikációs hadjáratban mások „felhatalmazás nélkül” politizálnak, vagy egyszerűen a „nemzetáruló ellenzék” részét képezik, de legalábbis mindenképpen „alkalmatlanok” a kormányzásra.

Ezek az üzenetek pedig nemcsak depolitizálják, hanem provokálják is a társadalom jelentős részét, amely így nemcsak gazdaságilag, hanem politikailag is folyamatosan polarizálódik, ez pedig óhatatlanul időszakos társadalmi kitörésekhez, tiltakozásokhoz vezet. Már csak azért is, mert ez a fajta politikai kormányzás rengeteg erőforrást igényel, amely úgy rontja tovább az ország gazdasági teljesítőképességét és versenyképességét, hogy közben – mivel mindenki mástól módszeresen megtagadja a politizálás jogát – kénytelen az üzenetek szintjén a folyamatos ellenséggyártás mellett a valóságban egyre kevésbé létező gazdasági és életszínvonalbeli sikereket sulykolni, amely permanens és egyre nehezebben (drágábban) feloldható diszkrepanciát jelent a mindennapi valóság és a politikai kommunikáció között. Ez a többszörös konfliktushelyzet pedig automatikusan – valószínűleg olykor tudatosan is, „gőzkieresztés” céljával felülről irányítottan –, és szinte teljesen kiszámíthatatlanul kisebb-nagyobb robbanásokba torkollik. Az események lehetséges kifutásai pedig szintén alig megjósolhatóak, ugyanis a kisebb ügyek könnyedén csaphatnak át tömeges és általános állampolgári elégedetlenségbe, továbbá számtalan szereplő mozgása is közrejátszik a folyamatban (a különféle politikusoktól a külföldi behatásokon át váratlan kibertámadásokig és szivárogtatásokig – esetleg a nyári szünidő beálltáig), amelyek szintén a spontaneitásnak kedveznek. Mivel soha sem lehet biztosan tudni, hogy vajon a következő tüntetésre is elmennek-e tömegek, és ha igen, akkor mi fog történni, meglehetősen nagy a kockázat a szereplők részéről, ugyanis egy tömegek nélküli tiltakozás kontraproduktív, míg egy rosszul felmért válaszreakció a hatalom részéről újabb és még nagyobb tömegeket mobilizálhat. Tehát éppen a jelenség komplexitása miatt könnyedén és hirtelen állhatnak le, vagy legalábbis „hibernálódhatnak” különféle tiltakozások (mint az Occupy Wall Street mozgalom az Egyesült Államokban) vagy érhetnek el meglepő sikereket (mint például a korrupció kapcsán indult megmozdulások Romániában, 2014-ben, amikor meglehetősen gyorsasággal dőltek romba Victor Ponta elnöki, majd miniszterelnöki ambíciói).

A tiltakozások kapcsán, azok kimenetelétől függetlenül is egy meglehetősen fontos funkcióra mutat rá Smilov (2015), amely a demokráciák megújítása és „újraerősítése” (*invigoration*). Itt meg

kell említeni azt is, hogy ezek a mozgások nem csupán a liberális demokráciák jelentős mértékű átalakulását jelzik, hanem azt is, hogy az eddig is sokszínű demokrácia-fogalmak evolúciós folyamata újabb csomóponthoz érkezett. Az ugyanis a téma részletes kifejtése (amely külön tanulmányt érdemelne) nélkül is belátható, hogy radikálisan mást ért a demokrácia fogalma alatt (és ennek még a közös sajtótájékoztatójukon is hangot adtak)⁸ Orbán Viktor és Angela Merkel, de a sort hosszan lehetne folytatni más szereplőkkel. Talán meglepő, de ilyen értelemben a megmozdulások közvetetten a képviseleti demokráciák reprezentációs funkciójának szükséges megerősítését és újraépítését is jelentik az állampolgárok és a különféle képviselői struktúrák között. Ebben az értelemben a populizmus bizonyos mértékű elterjedése egy olyan jelenség, amely képes lehet a többi politikai szereplőre hatva, azokat a demokratikus-jogállami keretek között megújulásra készítve az egész demokratikus rendszert „megújítani”, így végső soron kielégítő választ adni a tömegek elégedetlenségére. Másfelől persze egyes populista vezetők esetleges (túl)győzelme, főként egy gyengébb demokratikus immunrendszerrel rendelkező országban drasztikus következményekkel járhat.

3. A KELET-KÖZÉP-EURÓPAI RÉGIÓ ÉS EZEN BELÜL MAGYARORSZÁG TÖBBSZINTŰ LECSÚSZÁSA

A fenti folyamatok még élesebben jelentkeznek az eredendően is válságokkal sújtott kelet-közép-európai régióban. A posztkommunista térség folyamatait ugyanis már kifejezetten válságként, „demokratikus regresszióként”, „dekonzolidációként” vagy „visszafordulásként” értékeli az elemzők.⁹ Pedig a reményteli dél-európai és latin-amerikai előzmények után meginduló különféle átmenetek ebben a térségben a demokratizációs folyamatok feltartóztathatatlan győzelmi jelének tűntek.¹⁰ Bár a rendszerváltások után az elemzők viszonylag gyorsan le is zárták az átmenet fázisát, és az intézményesedés és a konszolidáció vált a központi kérdéssé, az autokrácia végével szükségszerűen meginduló és sikerrel járó tranzitológiai paradigma is hamar meginogni látszott.¹¹

Ezzel együtt a '90-es évek második felétől a kritikus hangok is jelentősen felerősödtek. Fareed Zakaria (1997) híres tanulmánya már egy pesszimistább hangvételű korszak nyitánya idején született, amely során megtörténik az a felismerés is, miszerint nem csupán a konszolidáció alapzata gyenge a KKE-i régióban, hanem a létrejött demokráciák egy része nem is liberális (Merkel–Croissant, 2004b; Krastev, 2007), még ha a demokratikus konszolidáció sikeresebbnek is mondható. A hangsúly tehát a demokráciáról a liberalizmusra került át, és az „illiberális demokráciák” (vagy épp „választásos autokráciák”) felemelkedését – legalábbis a veszélyérzet növekedését – lekövette a hibrid rezsimekről és a „szürke zónáról” szóló szakirodalom látványos felívelése,¹² valamint a „demokráciák minőségének” középpontba állítása (Merkel–Croissant, 2004a; Morlino 2004).¹³ Az elemzők szerint tehát az egész KKE-i régió – ezen belül pedig Magyarország különösen – egy sajátos köztes állapotba került, amely azon túl, hogy se nem nyitott demokrácia, se nem zárt

autoriter rendszer, a permanens lecsúszás és a demokratizálódás visszafordulásának folyamatával jellemezhető. Adja magát a kérdés, hogy a Huntington (1991) nevéhez köthető demokratizálódási hullámokkal együtt járó átmeneti ellenhullámokról van csupán szó, vagy ennél tartósabb hatással és egy gyökeresen megváltozó helyzettel kell számolni.

Bár a politikai változások eltérő következményekkel jártak például Franciaországban és Magyarországon – hiszen előbbiben „csupán” a hagyományos pártok omlottak össze, míg itthon bársonyos diktatúra és deklaráltan illiberális állam épült ki –, meggyőződésem, hogy Magyarországon alapvetően egy (történelmi léptékkal rövid) antidemokratikus ellenhullámról van szó. Mind a nemzetközi korlátok, mind a kormány által kevésbé kontrollálható kommunikációs csatornák és technológiai újítások, mind a fiatal generációk – sajátos formában („buliforradalom”),¹⁴ de mégiscsak – meginduló aktivizálódása a tiltakozás irányába, mind pedig az érzékelt és a vágyott életszínvonal közötti szakadék permanens bővülése a konszolidálhatatlan rendszer ellenében hatnak.

Ahogy Tölgyessy Péter is rendszeresen utal rá,¹⁵ bármilyen tiltakozást már maga a kormány is az egész rendszer kihívásaként érzékel, így végső soron a legkisebb ügyekből is a rendszer lényegét érintő dilemma válik: leváltandó-e, leváltható-e, és ha igen, kinek, hogyan és milyen áron sikerül leváltania a rendszert. És bár rengeteg erőforrást emészt fel a kormány részéről a politikai kormányzás és a centrális erőter erőviszonyainak megtartása – amely leginkább folyamatos, már-már fokozhatatlan hatalomkoncentrációval jár –, a fenti okok miatt valójában konszolidálhatatlan a rendszer: ahogyan a Kádár-rendszer, úgy a mostani berendezkedés is váratlanul és rövid idő alatt inoghat meg. Egy hirtelen túlterheltté váló politikai rendszer pedig – Dahrendorf híres tézisére utalva – pár hét vagy hónap leforgása alatt megdőlhét. Véleményem szerint a hatalom sikeres megtartása érdekében az eddigi hatalomkoncentrációt – természetéből fakadóan – vagy a kényszerűen meghozott kiigazító reformokból kinövő radikális belső átalakulás, vagy még inkább a további hatalomkoncentráció követheti, amely kimenetek végső soron egyaránt a jelenlegi berendezkedés bukásához vezetnek.

Nem beszélve arról, hogy azok a jelentős erőforrások, amelyeket a rendszer saját hatalmának fenntartása érdekében pazarol el, egyre jobban hiányoznak a gazdaságból és rontják le a komplexen értelmezett versenyképesség hazai szintjét. A negatív trend ezen a téren is teljesen egyértelmű. Számtalan tanulmány és elemzés is kimutatta, hogy érezhetően romlik az egész KKE-i régió teljesítménye, ezen belül pedig kifejezetten Magyarországé romlik a leglátványosabban, akár a gazdasági versenyképességet vizsgáló Eurostat eredményeiről van szó, akár a korrupciót, esetleg az oktatást vizsgáló felmérésekről.¹⁶ Egy-egy kontextusból kiragadott mutató – amely mögött sokszor sajátos számítási torzítások lehetnek¹⁷ – nem sokat árul el a valós folyamatokról. Ellentétben ezekkel, a komplex mutatók mind-mind azt jelzik, hogy Magyarország egyértelműen lecsúszik a globális versenyben. A régió hármass válsága – a transzformációs válság a piacgazdaságra való

áttéréssel, majd az uniós csatlakozás után a megemelkedő versenyképességi követelmények nyomán jelentkező válság, végül a globális gazdasági válság a világméretű versenyképességi kihívásokkal (Ágh, 2016d) – egyértelműen Magyarországot rázta meg a legjobban a régióból. Éllovasból egyre több szempontból sereghajtóvá vált. Az Eurostat három évenkénti adatai alapján például az látható, hogy az Európai Unió 263 régiójából 2016-ban egyedül Közép-Magyarország került be a rangsor első 200 helyére (152.), míg a másik hat régió a rangsor utolsó 15–20%-ában helyezkedik el (205–232. helyek között). Ráadásul 2013-hoz képest átlagosan mindegyik régió rontott közel 10 helyet – sőt abszolút értelemben is stagnáltak vagy romlottak a regionális mutatók. Úgy, hogy már 2013-ban is rosszabb volt a helyzet, mint 2010-ben. A kifejezetten versenyképességi profillal rendelkező, ezért a legmegbízhatóbbnak tartott Világ gazdasági Fórum (WEF) legújabb rangsora pedig minden kételyt eloszlat a témában: Magyarország 2016-ban a 69. helyével Macedónia (68.) és Marokkó (70.) között minden idők legrosszabb eredményét érte el.¹⁸

Ennek megfelelően összességében nem csak a demokráciához és jogállamisághoz köthető újra és újra jelentkező társadalmi igény, hanem hosszútávon a „versenyképtelenség” és az életszínvonalpolitika kudarca is a rendszer ellen fog hatni – hiába bármilyen, ezt elkendőzni hivatott kormányzati kommunikációs hadjárat. Olyan tartós külső erőforrások hiányában, amelyek a fokozódó antidemokratikus irányt „elnezik” a rendszernek, a végállomás csak a hatalom belső erodálása és/vagy zajos megbontása lehet egy előre alig megjósolható forgatókönyv során, amelyben viszont a tiltakozásoknak és az azok mögött húzódó, kézzel fogható tömeges elégedetlenségnek kitüntetett szerepe lesz. Ebbe az irányba tettek egy felbecsülhetetlenül fontos lépést a fiatalok jelentős tömegei azzal, hogy idén tavasszal összetartó politikai generációként aktivizálták magukat – látványosan jelezve, hogy a hamu alatt izzó parázshoz hasonlóan, ha nem is elsőre, de előbb-utóbb „lángra kapva” bármikor megmozdulhat az a kritikus mennyiségű tömeg, amely elegendő lesz a hatalom feltöréséhez.

II. TILTAKOZÁSHULLÁM 2017 TAVASZÁN

1. ELŐZMÉNYEK

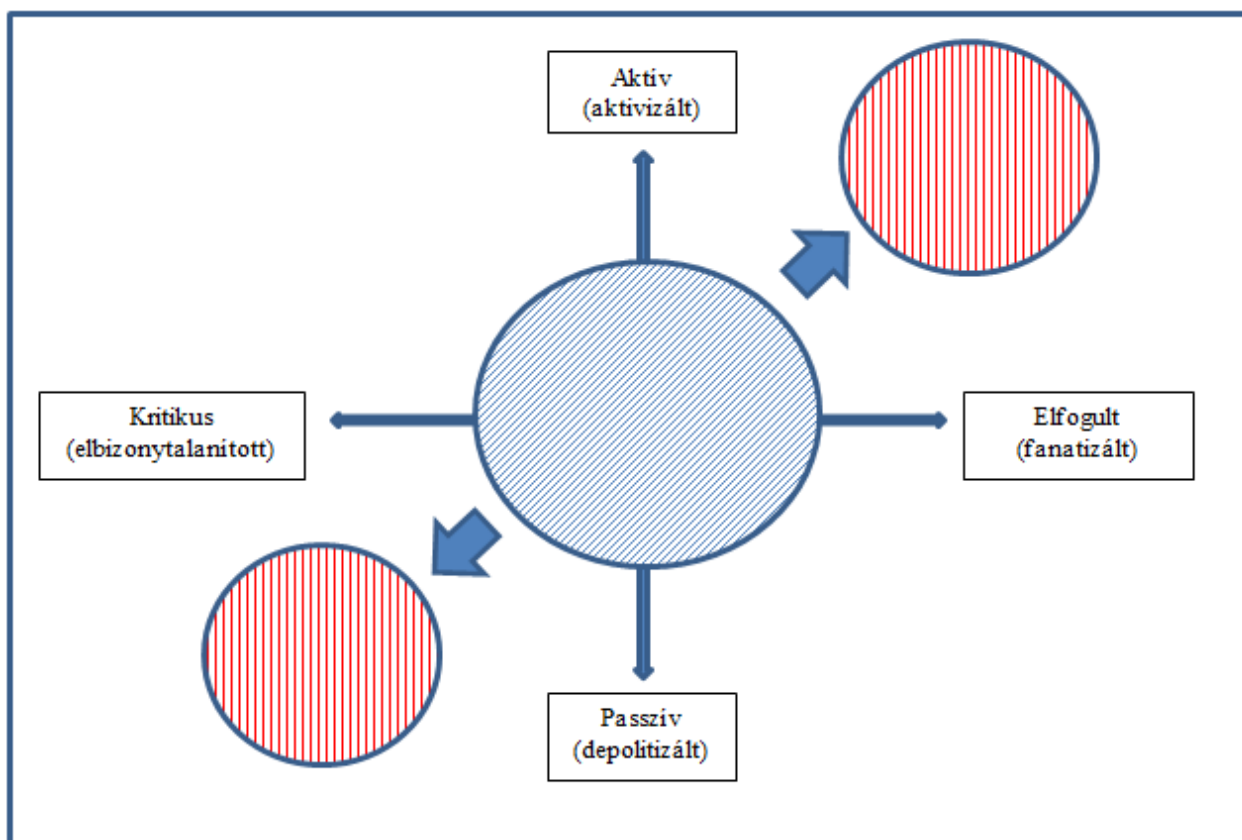
A 2017 tavaszán lezajlott magyarországi tiltakozási hullám és az ezt övező hazai politikai élet középpontjában szintén a „politizálás jogának” alapkérdése állt. Ez a nemzetközi trendeken túl egy rendkívül fontos belpolitikai paradigmaváltásban is gyökerezik. Míg 2010 előtt a magyar liberális demokrácia egyik legfőbb – többé-kevésbé a gyakorlatban is érvényesülő – alapelve egy részben általánosságban is elvárt és elfogadott, részben pedig a politikai intézmények és a nyilvánosság által is „kikényszerített” konszenzuskényszer volt, addig 2010 után egy többségelvű, „illiberális” politikai gondolkodás és kormányzás nyert teret. Korábban a győztes pártok és koalíciók bár

jelentős felhatalmazást és ezzel többnyire széles politikai mozgásteret kaptak, kormányzásuk során a civil társadalom egésze, a szakszervezetek, az ellenzék és általában a nyilvánosság különféle szereplői legitim és elismert módon kapcsolódhattak be a politikai vitákba és a döntéshozatal folyamataiba. A mindenkori (relatív) többségi akarat kizárólagossá emelését sokáig hatékonyan korlátozó legfőbb közjogi eszköz pedig az elérhetetlennek tartott önálló kétharmados parlamenti többség kritériuma volt.

Azonban az ismert válságfolyamatokból legtöbbet profitáló legfőbb ellenzéki erő 2000-es évek végi – azóta gyorsan tovatűnő – társadalmi támogatottsága, valamint a baloldali szavazóközönség teljes elbizonytalanodása olyan kétharmados parlamenti többséget szállított 2010-ben a Fidesz-KDNP számára, amellyel a rendszerváltás utáni politikai-közjogi rendszer kialakítói aligha számolhattak eredetileg. Ezt a kivételes pillanatot ragadta meg az új kormányzat az egyre égetőbbé váló versenyképességi (többek között az egészségügyben, a szociális rendszerben, az oktatásban, a nyugdíjrendszerben vagy a munka világában kívánatos) reformok végrehajtása helyett arra, hogy hatalmát a későbbi csökkenő, néhol egyenesen zuhanó támogatottság mellett is megtartsa a jövőben (például a választási rendszer átalakításával és a választókeretek újrarajzolásával). Továbbá saját támogatottságát hallatlan állami és kisebb részben időközben „magánosított” erőforrásai segítségével mesterségesen magasan tartsa (a bizonytalanok táborához hasonlóan) – legalábbis a centrális erőterben stratégiaileg tudatosan szétforgácsolt, különálló ellenzéki szereplőkhöz képest.

A megszerzett hatalom birtokában a 2010 utáni időszak legfőbb kormányzati törekvése a korábbiaktól élesen eltérve a saját politikai-gazdasági szuverenitás megteremtése és a hatalomgyakorlás korlátainak totális igényű leépítése volt, amely a gyakorlatban a politizálás jogának szisztematikus eltagadását jelentette minden egyéb társadalmi csoporttól, szervezettől és véleményformálótól. A két ciklus története összefoglalható úgy is, mint a politizálás jogának mind nyilvánvalóbb elvitatása a másként gondolkodóktól és bármilyen politikai kisebbségtől vagy kritikus hangtól: így vált az ellenzékéből „nemzetáruló”, a civil szféra és az értelmiség szereplőiből „felhatalmazás nélküli, illegitim okoskodó”, illetve bárkiből „alkalmatlan” vagy „idegen érdekeket kiszolgáló ügynök”, sőt „nemzetbiztonsági kockázat”. Eközben a kormány rövid idő leforgása alatt a „közjó” egyetlen érvényes politikai megtestesítőjéből – amely olyan problémás üzenetekkel operált már korábban is, mint a „haza nem lehet ellenzékben” – a legitim politizálás egyetlen letéteményesévé vált. A választási rendszer átalakítása mellett számtalan eszközt vetett be a kormány céljainak elérése érdekében. Többek között ilyen a „centrális erőter” formális és informális eszközökkel történő kényszerű fenntartása, a politikai intézményrendszer elsősorban személyi alapon történő és részben persze a szabályozás erejét is felhasználó, saját képre és „haszonélvezetre” való formálása, vagy az állami erőforrások segítségével a gazdasági háttérország bebetonozása és a nyilvánosság erőltetett gyarmatosítása.

A saját önmeghatározásában is illiberális berendezkedés egésze végső soron azt a célt szolgálja, hogy a politizálás kizárólagos jogát magának kisajátító hatalom a saját „szuverenitását” és korlátozhatatlanságát kiteljesítse, és sikeresen összemoshassa az ország érdekeivel, sőt túlélésének zálogával az általa folyamatosan hiszterizált tömegek permanens válságélményében. A folyamatos, egyre propagandisztikusabb ellenségkép-gyártás éppen a rendszer konszolidálhatatlansága okán szükséges, és a kvázi-leválthatatlanságot biztosító szisztematikus hatalomkoncentráció mellett „csupán” eszközei, és nem végső motivációi a hatalmat a maga korlátozhatatlanságában (időben és társadalmi térben egyaránt) birtokolni vágyó politikai erő számára. Ezek a megfontolások készítetik a kormányt arra is, hogy ne csak fanatizálja azokat a szavazókat, akiket lehet, hanem tudatosan depolitizálja és elbizonytalanítsa az állampolgárok nem megnyerhető részét. Ahogyan a következő ábrán is látszik, ez a folyamat két, átellenes sarokba koncentrálja a választók túlnyomó többségét, egyrészt egy sok esetben „csőlátó” és folyamatos harckészültségben lévő táborba, másrészt egy, a politikától menekülő, arról csak homályos információkkal rendelkező „Apátia Pártba”:

1. ábra: A választóközönség polarizálódásának folyamata

Ezek a „sarkok” persze korábban sem voltak „lakatlanok”,¹⁹ azonban ilyen mértékű mesterséges felduzzasztásuk újkeletű fejlemény. Nem csupán az egyes politikai oldalak között mélyültek tovább a szakadékok, hanem a fenti ábrán látható többdimenziós politikai tér közepe is látványos kiüresedésnek indult a pólusok felduzzasztásával párhuzamosan. Az egyik legsikeresebb eszköz a

kormány kezében a részben állami, részben „magánosított” vagyonok és erőforrások (a szabályozás jogát is ideértve) által dominált nyilvánosságban csúcsra járatott professzionizált propagandagépezet és politikai kommunikáció. A korábban csak időszakosan, jellemzően a választási időszakok előtt megélénkülő kampányok helyett már valójában folyamatos a kampányidőszak, amelyben kikerülhetetlenül özönlenek az előzetesen elemzői precizitással összeállított és kiértékelt üzenetek a választók irányába. A hagyományos médiatájkép letarolása és hadrendbe állítása mellett a „kormányzati tájékoztató” plakátkampányok, vagy a politikai kommunikáció sajátosan Fideszhez köthető formája, a „nemzeti konzultációk” állampolgárok számára kikerülhetetlen csatornái ugyancsak példátlan intenzitással öntik magukból a jól megkomponált üzeneteket. Ezen üzenetek iránya, legyen az miniszterelnöki évértékelő vagy „egyperces híradó” az állami médiában, esetleg megyei napilapok uniformizált cikkei vagy a központilag támogatott bloggerek és kommentelők bejegyzései, mind-mind egy irányba mutatnak és egy hallatlan erőforrásokkal rendelkező stratégiai központból szerveződnek a kormánypárti médiumoknál automatizált „önkéntes” adaptáló mechanizmusok közreműködésével. Az üzenetek alapvetően a saját tábor egyben tartása mellett a centrális erőter fenntartása érdekében az – amúgy összességében a többség támogatottságát élvező – ellenzéki szereplők elszeparálásáért, illetve az „Apátia Párt” mesterséges felduzzasztásáért felelnek.

Természetesen a politizálás jogának fokozódó kisajátítását és az ezzel járó hatalomkoncentrációt és zajos klientúraépítést az intenzív, sok esetben csupán neutralizáló-elterelő szándékú kormánypropaganda ellenére sem hagyta szóltanul a rendszerváltás demokratizálódási hullámában „megfertőzött” társadalom. Áttekintve a 2010 utáni tiltakozásokat, jól látszik, hogy bár rengeteg politikai döntés után vonultak utcára tömegek, a tiltakozások pár hét után rendre kifulladtak. Azonban az a trend is egyértelmű, hogy az eleinte ügyorientált és jól körülhatárolható témákhoz kapcsolódó tiltakozások az évek során egyre inkább és egyre természetesebben váltak a konkrét témáktól gyorsan elváló, átfogó kormányellenes megmozdulásokká. Ahogyan az is kivehető, hogy a hatalom általában csak a tartósabb és valóban tömeges nyomásnak enged, ilyen esetben viszont meglehetősen gyorsan képes a meghátrálásra.

A 2010–2014 közötti ciklus során egymást érték a kisebb-nagyobb megmozdulások: az Alkotmánybíróság jogköreinek korlátozásához kapcsolódóaktól a nyugdíjpénztárak és a médiaszabályozás (Milla-csoport) átalakítása miatt a rendvédelmi és pedagógus-tiltakozásokig bezárólag számtalan esetet fel lehetne sorolni. A tiltakozásokból mindenképp ki kell emelni a diáktüntetések (a HaHa szervezésében) 2012-ben, amelyek bár a „hallgatói röghöz kötést” nem tudták felszámolni, a keretszámok (tandíj) kapcsán célt értek. A sokfrontos háborút vívó kormány népszerűsége ekkor (a teljes népességre vetítve) már 20% alá is bezuhant, amely helyzetből számára elsősorban a 2013-tól rajtoló, végül választási csodafegyverré váló rezsicsökkentés témája jelentette a kiutat. A 2014-es választási győzelmei után viszont újra megindult a Fidesz-KDNP

támogatottságának a rezsicsökkentéssel ideiglenesen megakasztott zuhanása. Az őszi, egyesült államokbeli kitiltási botrányal kezdődő, általános kormányellenes hangulat térnyerése után az óriási méretű „internetadós” tüntetések miatt a kormány – legalábbis ebben a konkrét témában meghátrálásra kényszerült.

Az újabb kétharmad frusztráló társadalmi hatása egyre inkább megmutatkozott. Két egymást erősítő tendencia alakult ki: egyfelől a különböző résztémák (a korrupció, a civilszervezetek vagy a független médiumok elleni támadások, a kormányzati külpolitika, az oktatási reformok stb.) nyomán szerveződő tiltakozások egyre gyorsabban alakultak át átfogó kormányellenes tiltakozássá, másfelől a kormányzat is mindinkább rendszerellenségként kezdett definiálni bármely kritikus hangot vagy állampolgári véleményt, amelyeket egyre inkább egy közös ellenségképbe, egy sajátos „világ-összeesküvés” képébe kezdett összemosni.

Ennek során a kormányzati üzenetekben egyre természetesebben kerültek közös platformra a „senki által nem választott” jogvédő civil szervezetek, a „nemzetáruló” ellenzéki pártok, a „megvezetett vagy lefizetett” szakszervezetek, pedagógusok, tudósok, vagy a rendszernek a kormányellenes összeesküvés mögé vizionált „főellenségei”. Ezt az ellenségképző és „összeesküvést” sejtető folyamatot gyorsította fel végletesen a menekültválság és a legnagyobb oligarchával történő kormányzati szakítás 2015-ben, amely óta a kormány akár a legkisebb és legkülönbözőbb résztémákban is megszólaló ellenvéleményeket is immár játszi könnyedséggel köti össze egy univerzálisnak és apokaliptikusnak láttatott, a „Jó” és a „Rossz” között minden szinten zajló háborúval, amelyet a terrorveszély állampolgári érzetének tudatos és propagandisztikus menedzselésétől a burkolt és kevésbé burkolt antiszemitizmusig számtalan elem „árnyal” tovább.

Ebben a folyamatban a korrupció ellen nagyritkán felszólaló kisvárosi jegyzők, a kockásinges pedagógusok, a hivatalos ellenzék egymással is sok tekintetben eleve kibékíthetetlen tagjai, a néhány megmaradt kiegyensúlyozottabb sajtótermék, az ellehetetlenítésük ellen (és fontos emberi-állampolgári jogokért) küzdő civil szereplők vagy a nemzetközi politika egyes „antihősei” mind-mind összefolynak és egy egységes, „nemzetveszejtő” ellenségkép masszájává stilizálódnak. A komplex ellenségkép egyes elemeinek „részgyűlöletét” kumulálva, illetve új minőségre emelve és hálózatba szervezve most már elegendő a kormány részéről – mind kevesebb valóságtartalom mellett – csupán utalni a „világ-összeesküvés” felépített képzetére, amelyet könnyedén lehet nem csupán „gondozni”, hanem igény esetén újabb elemekkel és árnyalatokkal „bővíteni”. A gyűlölt masszává stilizált ellenségtől a kormány pedig végső soron en bloc tagadja meg nem csupán a közérdek helyes megfogalmazásának esélyét, hanem ezen felül már a politizáláshoz való alapvető jogot is. Ugyanakkor, ahogyan a hatalom is egyre természetesebben tolja össze az ellenfeleit egy démonizált ellenségképbe, úgy a vele szembeni tiltakozások is mindinkább rendszerszintű kritikaként jelentkeznek – abban az értelemben is, hogy nemcsak a kormányt, hanem a tehetetlennek látott ellenzék nagy részét is szeretnék leváltani.

Az említett 2014 őszi-téli tüntetéshullám végül a következő tavaszra kifulladt, és a politikai agendát a kormányzati szándéknak megfelelően – meglátva a következő választási csodafegyverét – a menekültkérdés kezdte el dominálni. Ennek segítségével sikerült visszatornászni az elveszni látszó népszerűséget, amely során a vasárnapi boltzárral kapcsolatos népszavazás helyett, amelyből taktikusan visszahátrált a kormány, a 2016 őszi kvótanépszavazásban saját magát már, mint a nemzeti szuverenitás egyetlen legitim védelmezőjét próbálta beállítani. A menekültválsággal kapcsolatos kormányzati pozicionálás tehát tudatosan volt konfliktuskereső és leegyszerűsítő, mivel így a sokasodó kritikákat zökkenőmentesen és érdemi vita nélkül lehet belesöpörni a professzionálisan megépített komplex ellenségképbe, amellyel szemben a világot végképp fekete-fehérre felosztó kormány saját magát – évszázados beidegződéseket kihasználva és tovább kondicionálva – nemzetmentőként definiálhatja, akinek esetleges „botlásai” is bocsánatos bűnökké domesztikálódhatnak. Ennek a folyamatnak történelmi pillanata az említett 2016 nyári-őszi kormányzati kvótakampány és népszavazás, amelynek árnyékában a legnagyobb kormánykritikus napilap kiiktatása is megtörtént.

A példátlanul manipulatív, többek között a menekülteket és terroristákat szándékosan egybemosó kvótakampány a kormányzati ciklus közepén az új választási csodafegyver és világméretű ellenségkép megépítésének látványos állomása volt. Segítségével – annak ellenére, hogy a népszavazás érvénytelen lett – nagyon fontos kötések alakítható ki a kormány a saját táboránál jóval szélesebb, sok tekintetben amúgy vele szemben kritikus, de ebben a kérdésben sikeresen becsatornázzható választói csoportokkal. Mind a későbbi nemzeti konzultáció, mind a tavaszi CEU- és civilelles hadjárat elsősorban azért történhetett, hogy a kormány az őszi politikai győzelmét időben egy évvel későbbre, a választások előtti őszi, azaz a 2018-as választási kampány „hivatalos” nyitányához transzportálja, így a számára kedvező menekültügyet fő választási kérdéssé erőltesse. Másrészt a kvótanépszavazással a háta mögött, az egyre apokaliptikusabb ellenségkép 2017 tavaszi „bővítési fázisakor” a teljesebb siker reményében indíthatta meg a régóta várt és alaposan előkészített leszámolási kísérletét a civilek és más kritikusabb hangok ellenében – amely során immár minden, politikai ellenfélnek vélt erő a maga természetességében mosódik össze a terrorveszéllyel és a „nemzethalál” félelmével, valamint az ezek mögé vizionált „világ-összeesküvéssel”.

A 2016-os őszi kvótanépszavazás után időlegesen inkább a pozitívnak szánt kormányzati üzenetek kerültek előtérbe (adócsökkentés, béremelés, nyugdíjasoknak tett gesztusok) – igaz, a győzelmi jelentések fanfárhangjai és a nemzetközi felmérések lesújtó eredményei eközben merőben más eredményekre jutottak,²⁰ így az év vége a szokásos „számháború” jegyében telt. Ezek mellett Majtényi László államfő-jelölése és Botka László színpadra lépése számított komolyabb belpolitikai fejleménynek egészen 2017 januárjáig, amikor Németh Szilárd, a Fidesz frakcióvezető-helyettesének sajtótájékoztatója már jelezte a nemsokára meginduló háborút – bejelentve egyúttal

egy kapcsolódó törvénytervezet elkészítésének szándékát is – a civilek, illetve a kormányzati médiában csak a „Soros-birodalom álciviljeiként” emlegetett politikai mezo-szint ellen.²¹

A támadás persze nem mondható előzmények nélkülinek, elég csak a Norvég Alappal kapcsolatos több éves hadjáratra vagy Lázár János 2016 májusában tett kijelentésére emlékezni, amikor a miniszter homályos titkosszolgálati információkra hivatkozva Soros György „migrációval kapcsolatos magyarországi befolyásáról” beszélt.²² Ugyanakkor intenzitásában és összehangoltságában a nem sokkal később meginduló civilelles támadássorozat egyértelműen új szintjét jelentette a kormányzati oldalról kommunikációs téren is tudatosan előkészített „összecsapásnak”. Azonban a végső löketet egy újabb és jelentős presztízsveszteséggel járó kormányzati kudarc adta meg: a január második felében induló NOLimpia kampány és az azt szervező, eleinte lesajnált²³ Momentum Mozgalom elsöprő sikere. Az idővel egyre veszélyesebbé váló jelenség „kezelése” érdekében megindult a kommunikációs gőzhenger: egyfelől közvetlenül az új mozgalom ellen („álcivilék”),²⁴ másfelől a korábbi baloldali kormányok korrupciós ügyeinek fókuszba helyezésével (Alstom-ügy és OLAF-jelentés),²⁵ végül egy „multi vs. nemzeti sörügy” (Heineken vs. Igazi Csiki Sör) gerjesztésével igyekeztek elterelni az érdeklődést és lehetőleg érdektelenségbe fullasztani az aláírásgyűjtést.

Mindhiába, ugyanis Budapesten a NOLimpia-kampány vált az elsődleges politikai témává, mivel százezrek meglátták benne az állampolgári tiltakozás artikulálásának egyszerű, de annál hatásosabb formáját. Ráadásul ebből a szempontból a február eleji Putyin-látogatás csak tovább rontott a kormány helyzetén. Míg az aláírásgyűjtés sikere a nyilvánosságot professzionálisan domináló kormányzat ideiglenes válságaként is értelmezhető, addig a meginduló kormányzati üzenetek a nyilvánosság feletti kontroll visszaszerzésének kétségbeesett kísérleteiként nyerhetnek értelmet. Lázár miniszter vezetésével hirtelen látványos „nemzeti ügy” kerekedett a „sörügyből”,²⁶ illetve egyes multinacionális vállalatok vélelmezett – elsősorban ételminőséggel kapcsolatos – diszkriminációjából,²⁷ amelyek mind-mind rezonálni kívánnak az ősszel sikeresen megerősített és megkomponált „nemzetvédő” imázsra.

Az olimpiához kötődő valódi társadalmi vita szándékának látványos hiánya és az átlátszó ellenkampányok erőltetése azonban tovább mobilizálta a tömegeket az amúgy is egyre biztosabb sikerű mozgalom irányába, amelyre felkészülve már az aláírásgyűjtés határideje előtt, február közepén a miniszterelnök évertékelőjével megindult az újabb szintre emelt Brüsszel-ellenes kampány.²⁸ A végül valóban átütő sikert ugyanakkor nem élvezhették ki a kormánykritikus tömegek, ugyanis mindenfajta érdemi párbeszéd helyett néhány zavaros nap után, belső „szívárogtatás” nyomán és egy rövid MTI-üzenetben hátrált meg a kormány, azonnal beindítva a saját (és tábora) frusztrációjának levezetésére és elterelésére az „álmogyilkos” kampányt,²⁹ és a civilek elleni, már vélhetően eleve tervezett elsöprő hadjáratát.³⁰ Néhány kisebb – például a

jegybankelnök által vizionált „bankpánik”-féle³¹ – „terelőkampány” leszámítva március közepéig egy kevésbé intenzív politikai-közéleti időszak következett.

2. AZ ÁPRILISI „BULIFORRADALOM” ÉS A KORMÁNY PIRRUSZI GYŐZELME

Március második felében egyfelől az ország állapotáról kedvezőtlen képet festő jelentésektől és rangsoroktól volt hangos a közélet, másfelől attól az addig is sejtett hírtől, miszerint valóban az új kormány-kedvenc oligarcha kezébe került egy újabb, az ősszel kiiktatott Népszabadságot is birtokló hatalmas médiavállalat.³² Áder János újraválasztása és Orbán Viktor civil szervezeteket és az Európai Uniót támadó évertékelője mellett a két új „nemzeti ügy” („sör- és multiügy”) kapott komolyabb hírverést,³³ valamint látványosan erősödni kezdett a nyitott társadalom eszméjét – egykor éppen ezért a Fideszt is – támogató Soros György-ellenes kampány. Ráadásul a kormány Jobbik-ellenes frontvonala is felizzott időközben,³⁴ amely során a később alkotmányellenesen elfogadott „plakáttörvény” kommunikációs felvezetése is megtörtént, amellyel nyár közepére sikeresen felszámolták a korábbi pártpénztárnok, azóta ellenséggé vált Simicska Lajos plakáthelyein jelenlévő kormánykritikus üzeneteket.³⁵

A hónap végén a nemsokára meginduló civilelles hadjárat előkészítéseként a korábban jogellenesen kezelt két bangladesi menekült ügyében – a kormányzat emberi jogi elmarasztalása után közvetlenül – a kormánybarát Alapjogokért Központ hazai és nemzetközi viszonylatban is nagy vihart kavarva felvetette az Emberi Jogok Európai Egyezményéből történő kilépés lehetőségét is,³⁶ miközben Németh Szilárd egyenesen „liberálfasiszta világ-összeesküvés” tálalta a történeteket.³⁷ Az új kormányzati plakátkampány („Állítsuk meg Brüsszelt!”) elementáris erejű rajtja után nem sokkal pedig meglehetősen puskaporos hangulatban robban a hír március 28-án, miszerint az Emberi Erőforrások Minisztériuma (EMMI) közleményében kifejtette, hogy több egyetem is törvénytelenül működik Magyarországon, a tervezet pedig a neves Central European University (CEU) bezárásához is vezethet.³⁸

A felsőoktatásról szóló törvénymódosítás javaslatának benyújtásával ráadásul azonnal törvényi szintre is emelkedett az ügy, amely napok alatt óriási belföldi és nemzetközi botrányá duzzadt. Palkovics László oktatási államtitkár sajtótájékoztatójában jelezte, hogy egyfelől az egyetem működésére vonatkozó kormányközi egyezmény, másfelől az anyaországbeli campus hiánya jelenti a problémát a CEU esetében. Már aznap reagált az amerikai nagykövetség is: az Egyesült Államok azonnal jelezte, hogy mélységesen, illetve egységesen (demokraták és republikánusok) ellenzi a CEU működését ellehetetlenítő törvényt.³⁹ Mivel kormányközi egyezmény az amerikai alkotmány értelmében nem is jöhet létre oktatási kérdésekben, továbbá az anyaországbeli campus kritériumát csak az új, még el nem fogadott tervezet írja elő, az első naptól érthető volt az érintettekben a teljes ellehetetlenítés érzete.

Éppen ezért tűnik úgy, hogy az egész ügy „csupán” szándékos felvezetése lehetett a kormányzat által láttatni kívánt „világ-összeesküvés” ellenségképének újabb, ezúttal a civilekkel és a CEU alapítójaként több tekintetben is „ideális” – ráadásul antiszemita reflexek kiváltására is kiválóan alkalmas – Soros Györggyel történő „bővítésének” és ezzel újabb szintre emelésének. A kormányzati retorika vélhetően az előzetes forgatókönyvnek megfelelően, részben pedig a talán váratlan mértékű tiltakozások miatt is azonnal szintet ugrott, a CEU-ra már csak „Soros-egyetemként” hivatkozva a fő üzenet – ahogyan Németh Szilárd is megfogalmazta – az lett, hogy „senki sem vonhatja ki magát a magyar jogszabályok alól, nem állhat a törvények fölött”.⁴⁰ A március 31-i, szokásos pénteki miniszterelnöki rádióinterjúban Orbán Viktor már úgy fogalmazott, hogy a „csalás az csalás”, kiadva ezzel a kormánypárti médiumok számára a követendő narratívát és politikai keretezést. Az a tény pedig csak olajat öntött a tűzre, hogy gyorsan bejelentette a kormány a törvényjavaslat elfogadásának felgyorsítását, ezzel pedig a valódi párbeszéd szándékos kizárását. Ráadásul szintén további provokatív elemként ezekben a napokban kezdtek megjelenni a postaládákban a Brüsszel-ellenes „nemzeti konzultáció” kérdőívei.

A legújabb „ellenség” azonban – ellentétben a „rezsidémonnal” vagy a régóta támadott „Brüsszellel” szemben – sokkal inkább volt hús-vér ellenfél, amely egy megfelelően széles, eleve aktívabb és támadás esetén kifejezetten jól mobilizálható tömegbázissal bírt, amely ráadásul fontos kapcsolatokkal is rendelkezett az értelmiség és az egyetemi ifjúság irányába. Ezek fényében érthető, hogy már április 2-án (az Oktatási Szabadság szervezésében) lezajlott az első tömegdemonstráció az egyetem mellett („Most a CEU, de ki a következő?” címmel). Mivel a tüntetés éjszakáján kiszivárgott a hónap másik – politikailag valószínűleg fajsúlyosabb – ügyének törvénytervezete, a civil szervezetek (évi 7,2 millió forintos külföldi támogatás esetén) külföldi ügynökként történő megbélyegzését lehetővé tevő javaslata is,⁴¹ egy újabb jól szervezett csoport, vélhetően az előzetes forgatókönyv alapján is a némi „felvezetés” után megtámadni kívánt főellenfél, a civil társadalom is aktivizálódott.

A vasárnapi tüntetés után – a Rektori Konferencia és számtalan Nobel-díjas kiállása ellenére is – 24 óra leforgása alatt megszavazta a törvényt a Parlament, ráadásul annak hatálybalépését is előrehozták az eredeti javaslathoz képest a villámgyorsan elfogadott törvényben, amely után azonnal élőlánccal vették körbe a tiltakozók a CEU épületét. Mind a kormány részéről érzékelhető kendőzetlen erőpolitika, mind az elterelő kampányok provokatívan hatottak, és a politikai helyzetértékelés gyorsan átcsapott a tiltakozók oldaláról egy kormánykritikus „Nyugat vs. Kelet” narratívába, megtörve a kormány által erőltetett szuverenitásközpontú „nemzetvédő” narratívát. Ennek az általános kormánykritikus narratívának az időszakos sikere a nyilvánosság kormányzati dominanciájának részleges válságát is jelentette egyben: gyakorlatilag bárhogy reagált a kormány innentől kezdve, akár az elbagatellizálás, akár az elterelés vagy az újabb provokatív üzenetek mellett döntött, minden próbálkozás visszahullott rá. Hosszabb távon az egyetlen sikeresnek

mondható reakció – legalábbis a vidéki szavazóbázis megőrzésének tekintetében – a tiltakozások elhallgatása, majd a politikai élet májustól kezdődő tudatos „lehűtése” volt, igaz Budapesten ez ekkoriban csak még tovább fűtötte az indulatokat.

Azonban addig is egymást érték a kommunikációs hibák: újra előkerült a jegybankelnök által kommunikált mesterséges „bankpánik” elmélete és a „világ-összeesküvés” egyre nyíltabb vizionálása.⁴² Áprilisban már a kormányzati kommunikáció fő üzenete egy ún. „bizarr koalíció” képe lett, amely kifejezést még a miniszterelnök vezette be 2015 végén.⁴³ A kormány szerint ebben a „nemzetrontó”, „bizarr” koalícióban egyesülnek a (jogvédő) civil szervezetek, az embercsempészek, a menekültválság mögé láttatott Soros György, az Európai Unió és az egyéb rivális belföldi és külföldi politikai erők, amelyek „összejátszva” próbálják bűnös, de legalábbis téves érdekektől-értékektől vezérelve demográfiailag és politikailag is tönkretenni Európát, és benne a saját szuverenitásáért és túléléséért példamutatóan küzdő Magyarországot. Ez az üzenet differenciálatlanul söpör egy táborba minden politikai ellenfelet, így az érdemi vitát és az azzal járó potenciális veszteségeket nem csupán megspórolja magának a kormányzat, hanem az általa tudatosan apokaliptikusra festett válságképben még sikeresebben érvelhet a további hatalomkoncentráció és politikai felhatalmazás mellett.⁴⁴

Az amúgy is több frontvonalat nyitó kormány ráadásul a Jobbik-ellenes plakátháborúval azt az üzenetet is erősíthette, hogy kizárólag a „minden oldalról, egymással összejátszva támadott” kormány lehet a „nemzeti érdek” védelmezője és így a politizálás jogának egyetlen valódi birtokosa a kialakult küzdelemben. A politikailag károsnak és veszélyesnek ítélt civil társadalommal való leszámolás vagy legalábbis erőteljes megfélemlítési kísérlet részben éppen a várható zajos válasz miatt, részben pedig saját jogon történhetett. Az időzítés mindenképpen tudatosnak tűnik a kormány részéről, ezzel ugyanis a nyári „uborkaszezonig” dominálni lehet a közéletet, így ősszel, a választási kampány megindulásakor természetesen lehet tovább haladni ezen a nyomvonalon és a választás legfőbb kérdésévé emelni a kormány számára előnyös menekültügy témáját, amely esetben csak az újabb győzelem mértéke lehet kérdéses.

Az oktatási törvény parlamenti megszavazása (április 4.) és az államfő által történő aláírás (április 10.) között – tovább feszítve a társadalmi elégedetlenséget – benyújtották a civiltörvényt is (április 7.). Az elnöki aláírás határideje előtt egy nappal (április 9.) megtartott tüntetésen – amely a miniszterelnöki évértékelő színhelyétől, a Várkert Bazártól indulva a Kossuth-térre vezetett – már nagyjából 50 ezres tömeg vett részt,⁴⁵ ráadásul a fő vágy már nem csupán az volt, hogy meggyőzzék az államfőt, hogy ne írja alá a törvényt, hanem egyúttal az általánosan kormánykritikussá vált hangulat demonstrálása is.⁴⁶

Az egyre kapkodóbb kormányzati lépések csak tovább tetézték a helyzetet: előbb a szervezők megfélemlítése okozott botrányt,⁴⁷ majd Németh Szilárd kijelentése, miszerint „ügynökök gründolták a tüntetést”.⁴⁸ Ugyanez Kósa Lajos tolmácsolásában úgy hangzott, hogy a

„menekültbizniszt támogatták” a résztvevők, a kormánypárti Ripost szerint pedig egyenesen „Soros György fizetett repülő- és buszutakat a tiltakozóknak”. Sokan a rendvédelmi erők „leterheltsége” nyomán megemelkedő terrorveszély képével riogattak, vagy csak egyszerűen az egész megmozdulás tényét hallgatták el szándékosan.⁴⁹ Az államfői jóváhagyás után több százan tüntettek a Sándor Palotánál, ahol Gulyás Márton aktivistát egy társával, Varga Gergővel együtt festékdobálás miatt azonnal kiemelték a tömegeből és őrizetbe vettek. Ezzel, illetve a háromnapos fogvatartásának és 300 órányi közmunkabüntetésének tényével úgy sikerült mártírrá emelniük a tiltakozók szemében Gulyást, hogy neki eredetileg a kormánykritikus oldalon sem volt osztatlan a támogatottsága.⁵⁰

A súlyosbodó helyzetben egyre kétségbeesettebben próbálta a „nyerő témának” tűnő menekültkérdéssel összemosni az általa kirobbantott helyzetet a kormány. Kósa Lajos úgy fogalmazott, hogy „a CEU csak mellékhadiszintér a kormány és Soros György üzletember vitájában” és „az európai baloldal – összefogva a magyarral – le akarja bontani a határzárát”.⁵¹ Innentől kezdve végképp túlnőtt a helyzet egy szakpolitikai ügy szintjén, ehelyett az ország egész további jövőjéről zajló kérdéssé és politikai szembenállássá vált. A domináns kormányarratívával – főleg a fővárosban – sikeresen vette fel a versenyt a megerősödött nyugatos kormánykritika narratívája, amely szerint a kormány vezetésével a „kompország” újra a kudarcos Kelet felé halad, miközben az ezeréves vágy és a biztos jövő ígérete egyértelműen a Nyugathoz köti. A következő megmozdulás („Hősök Vétója”, április 12.) már a civil szervezetek védelmében zajlott, miközben a CEU ügyében megindult a kormányzati visszavonulás, de legalábbis időhúzásnak mindenképpen alkalmas pacifikálási folyamat azzal, hogy Palkovics államtitkár szerint „egyszerűen meg lehetne oldani az egész kérdést” egy jogi kiskapu kihasználásával.⁵²

Az „álcivil szervezetek” ügyében ugyanakkor beindult a kormányzati gőzhenger, amelyekhez kapcsolódóan Bayer Zsolt publicisztikái váltották ki a legnagyobb visszhangot.⁵³ A hétfői tüntetésen („Nem maradunk csendben”, április 15.) egyfelől a zene, másfelől a Gulyás Márton által meghirdetett választási mozgalom játszotta a főszerepet.⁵⁴ Mindkettő fontos momentum, ugyanis egyrészt innentől kezdve beszélhetünk biztosan egy új tiltakozási forma megjelenéséről, a fiatalok ún. „buliforradalmáról”, másrészt a következő hetekben és hónapokban a választási rendszer kérdése ugyancsak napirenden volt. Ez utóbbi segített felszínre hozni olyan fontos politikai témákat, mint a tiltakozások lehetséges kifutásának vagy intézményesedésének, illetve az ellenzék helyzetének egyre égetőbb kérdéseit. Fontos kiemelni, hogy április közepére a zene és a közös bulizás egyre meghatározóbbá vált a tüntetések során, amelyet az elterjedő „buliforradalom” elnevezés is jól mutat. Ennek jelentőségére utal az egyik egyszerre tüntető és egyben bulizó résztvevő is, amikor úgy fogalmaz, hogy „ez a generáció még sosem csinált ilyet, nyilván... és nem is tudja, hogy hogy kell... ezt most megtanuljuk”.⁵⁵

Mivel a különféle megmozdulásokon egyfelől eltérő mértékben volt jelen a zene és a bulizás, másfelől meglehetősen sokszínű zenei irányokat lehetett regisztrálni (nem csupán az egyes tüntetések között, hanem sok esetben azokon belül is), a '80-as évek underground világával ellentétben itt nem beszélhetünk egy konkrét zenei szubkultúra dominanciájáról sem a résztvevők, sem a szervezők körében. A zene és a közös, sok esetben spontán bulizás összességében inkább kiegészítette vagy lezárta az egyes megmozdulásokat, mintsem fő elemmé vált volna. A résztvevők számára azonban így is a fesztiválokról, koncertekről és a különféle stílusirányzatú bulikból ismert közösségi extázis otthonosságával párosíthatta (domesztikálhatta) a tüntetések vélhetően ismeretlenebb világát – teret adva nem csupán a politikai, hanem a zenei coming out felszabadító érzésének is. Ezzel pedig egymás felé is tettek egy felbecsülhetetlenül fontos lépést azok a fiatalok, akik között (például) a zenei szubkulturális különbségek sok tekintetben áthatolhatatlan falat jelentettek korábban – fontos adalékot szállítva ezzel is a régóta várt politikai generációvá érés folyamatához.

A következő héten nemcsak a sorozatos tiltakozások résztvevőinek érthető kapacitásbeli korlátai és a minimális „regenerálódás” szükségessége, hanem az időjárás is hűtötte a hangulatot. A korábbi 15-20 fokos esőmentes idillt egy hét erejéig egy 10 fok körüli kellemetlenebb időszak követte. Ez alatt azon kívül, hogy megindult a civil törvény parlamenti vitája, a Magyar Kétfarkú Kutypárt (MKKP) „vicctüntetése” („Illiberal Pride – Békemenet a kormányért és Oroszországért. És minden más ellen”, április 22.) volt az egyetlen jelentősebb, de annál formabontóbb politikai esemény, ahol az egyre komolytalanabbá váló kormányzati világösszeesküvés-narratíva vált nyíltan nevetség és tömeges gúny tárgyává,⁵⁶ valamint a kormány oroszbarátsága nyomán a „Kelet vs. Nyugat” narratíva meghatározóvá. Emellett a CÖF gigantikus és sokszínű állami támogatása,⁵⁷ a bizarr Magomed-ügy,⁵⁸ a kormány elhatárolódása a civil szervezetekkel való tárgyalástól, a Fidesz uniós pártcsalád-tagságának kérdése és két időközi választás (egy összellenzéki és egy kormánypárti győzelemmel) témája dominálta a politikai napirendet.

Összességében a hónap második felére már általánosságban a kormányzati irányvonal kritikája, a gazdasági és demokratikus-jogállami szinten is Keletre tartónak érzékelt folyamat került a tiltakozások középpontjába. Az orosz nagykövetség előtt már kifejezetten a kormány moszkvai kötődése ellen tiltakoztak („Állítsuk meg Moszkvát!”, április 24.). Ugyancsak ennek a folyamatnak a megerősödését jelzi az is, hogy előbb Simicska Lajos, majd az LMP, később Gyurcsány Ferenc is Orbán Viktor személyes érintettségét emlegették „orosz-ügyben”. A május 1-i ellenzéki demonstrációkig újabb tiltakozások már nem történtek, ugyanakkor továbbra is közel maximális fokozaton pörgött a politikai élet. Előbb az Európai Bizottság küldött figyelmeztető levelet a kormánynak a CEU védelmében, majd Áder János államfő látogatott a Trefort Gimnáziumba, és a lex-CEU kapcsán tett könnyedén megcáfolt kijelentéseket,⁵⁹ ezután következett a civiltörvénnyel

foglalkozó igazságügyi bizottság ülésének felfüggesztése, illetve a Simicska-ellenes plakátpiaci rendelet ügye.

A hónap legvégén – ahogyan az már várható volt – uniós szintre emelkedtek a kormány által eredetileg is összerosni kívánt „magyar ügyek”. A menekültügyi kérdések mellett (kvóta, tranzitória, határzár) a CEU-ügy és a civil szervezetek elleni támadás kapcsán az elmúlt évek során korábban is rendre fel-felbukkanó „jogállamiság és demokrácia-csomag” kérdése is olyan kezelendő problémává vált, amelyet az összetett válságára adandó válaszként a mélyebb, akár kétsebességes integrációt is felvető Európai Unió ügy tűnik, hogy a korábbiakhoz képest határozottabban tud és kíván kezelni. Az Európai Bizottság többféle eljárás kezdeményezését jelentette be a magyar kormánnyal kapcsolatban, ezen felül az Uniótól független, a jogállamiság, a demokrácia és az emberi jogok kérdéseiben iránymutató nemzetközi szervezet, az Európa Tanács pedig az alkotmányjogi tanácsadó testületét (Velencei Bizottság) kérte fel a lex-CEU és a civiltörvény véleményezésére, addig pedig a magyar kormányt felszólította a kapcsolódó törvények és törvényhozási folyamatok felfüggesztésére.

A Fidesz uniós pártcsaládja, az Európai Néppárt (PPE) vezetője egyértelművé tette, hogy az elmúlt hónap kormányzati lépései már nem férnek bele sem a pártcsalád, sem az EU politikai kereteibe. Az április 26-i brüsszeli vitanapon mások mellett ugyanis egyenesen a PPE frakcióvezetője, Manfred Weber tette egyértelművé, hogy a magyar kormány hadjárata „nem tolerálható” tovább,⁶⁰ amely komoly figyelmeztetést jelentett a kormány számára, és a sok konfliktus mellett legalább a CEU-ügyet pacifikálni képes háttértárgyalások megindulhattak. Ugyancsak a „Kelet vs. Nyugat” keretre rezonált a tavaszi tiltakozáshullám utolsó komolyabb megmozdulása is, a Momentum ünnepi demonstrációja („Európához tartozunk”, május 1.), amellyel az új párt jelezte, hogy könnyen ő lehet az az új politikai erő, amely a nemzetközi trendekhez hasonlóan rövid idő alatt képessé válhat megváltoztatni az egész politikai életet és felborítani a pártrendszert.⁶¹

Ezek után úgy tűnt, hogy a sokasodó kritikák hatására megkezdődik a visszavonulást a kormány: a miniszterelnök az uniós fellépés után arról beszélt, hogy nem zárja ki a felsőoktatási törvény módosítását,⁶² majd a kormány képviselői és a CEU rektor-helyettesei ültek váratlanul tárgyalóasztalhoz a Terror Házában.⁶³ Azonban valójában csak időhúzás és vélhetően a politikai helyzet alapos felmérése történt a háttérben, amelyet a megkezdett hadjárat taktikus befejezése követett. Május közepére egyértelművé válhatott a kormány számára is, hogy az áprilisi „buliforradalom” és tiltakozáshullám szűken értelmezett korszaka lezárult – ami persze nem jelenti azt, hogy a későbbiekben a szunnyadó energiák ne lennének képesek újra aktivizálódni. Vélhetően ebben az is közrejátszott, hogy a tüntetések során az egyik legaktívabban tiltakozó csoport, a fiatalok számára ekkor indult meg az érettségi és az egyetemi vizsgák időszaka is. A kormány pedig

a Brüsszel-ellenes plakátok mellé – a tiltakozók ellenzéki becsatornázásának meggátolása érdekében – egyszerre helyezte ki Jobbik- és MSZP-ellenes plakátokat.

Az egész politikai helyzet pedig áttevéődött az uniós szintre azzal, hogy az Európai Parlament a szigorúbb – az Európai Unióról szóló szerződés hetes cikkelyét később potenciálisan „élesítő”, így a magyar kormány szavazati jogának esetleges felfüggesztésével járó – határozat-tervezetet fogadta el a május 17-i plenáris ülésen. Magyarország ezzel tovább távolodik az esetleges kétsébes Európai Unió belső körétől, így még jobban megnőhet a magországok érdekérvényesítő képessége a jövőben, hiszen a Maastrichti kritériumokhoz hasonlóan az esetleges újabb „csatlakozási” folyamatban újra sikeresebben kérhetnek számon olyan, a 2004-es uniós csatlakozásunk óta paradox módon már nehezebben kikényszeríthető elvárásokat, mint a demokratikus és jogállami vagy a szabadpiaci keretek tiszteletben tartása. Bár a kormány megpróbálta elbagatellizálni az ügyet („ez csak egy Soros-jelentés”),⁶⁴ a fentiek fényében ezen folyamatok kifutása nagyon is súlyos következményekkel járhat.

Május második felében egy pár ezres tüntetéstől eltekintve („Nem adjuk a jövőnk, itt maradunk!”, május 21.) már csak néhány kisebb, csekély létszáma miatt inkább kontraproduktív megmozdulás zajlott, amely nyomán a kormány a hadjárat gyors lezárását határozta el. Ennek köszönhetően újra egyre harciasabb üzenetekkel indult meg a kormányzati támadás: például Lázár János kifejtette, hogy csak „habverés megy a CEU körül”, így nincs is miért módosítani a törvényt.⁶⁵ Június 1-én újabb – a nemzeti konzultációt megköszönő – plakátkampány indult, és hiába érkezett meg június 2-án a Velencei Bizottság civiltörvényt elítélő előzetes szakértői állásfoglalása, június 8-án elindult annak hazai parlamenti vitája. A „nemzeti konzultáció” funkciója ekkor vált teljesen világossá: ennek „eredményei” legitimálták a kormány szemében a készülődő civiltörvényt, és próbálták semlegesíteni a brüsszeli és hazai kritikákat. A „nemzeti konzultációt” ismertetve a miniszterelnök „Soros-maffiaként” hivatkozva a jogvédő civil szervezetekre úgy fogalmazott, „Brüsszel a terroristák pártjára állt”.⁶⁶ A civiltörvény parlamenti elfogadására csupán június 13-án látta elérkezettnek az időt a kormány. Ez is jelzi, hogy a kormány elsődleges célja valójában inkább a civilszervezetek ellehetetlenítése volt, azon túl, hogy tovább „bővítse” és „gondozza” a „világ-összeesküvés” politikailag oly hatékony ellenségképét, és a menekültválság politikai hasznosságát időben és társadalmi-politikai térben egyaránt kitágítsa és kiteljesítse.

Ugyanakkor a „bizarr koalíció” professzionális kommunikációs felépítése korántsem volt kockázat nélküli. Egyfelől a hálózattá stilizált ellenfelek kényszerűen összeadódó közös harcértéke jóval nagyobb lett, mint volt külön-külön, másfelől az újabb szintre emelt provokatív hatalompolitika megmozdította a korábban – tömegesen legalábbis – inkább passzív fiatalokat, akik nem csak neveltség tárgyává tették a kormányt, hanem divatossá is vált körükben a kormányellenes attitűd. Ezek pedig olyan súlyú változások, amelyek fényében a két törvény – illetve később a

kiemelten fontosnak és veszélyesnek értékelt Jobbik-plakátok nyári-szünetre történő leszerelését jelentő plakáttörvény alkotmányellenes – elfogadtatása is csak pirruszi-győzelemnek tűnik. Ennek nyomán a „bizarr koalíció” és „világ-összeesküvés” ellenségképeinek sikeres megépítése sem fogja tudni megakadályozni a kormány társadalmi támogatottságának újbóli, akár még a választások előtt meginduló drasztikus erodálását. Az ugyanis mindenképpen komoly változások előszele, ha nem csupán a társadalom egy részében, hanem kifejezetten a fiatalok szemében válik nevetség és düh tárgyává az adott hatalmi berendezkedés, amely kapcsán hirtelen és zajosan (közös szubkulturális élményeiket is felhasználva) találják meg a régóta várt politikai generációvá érésüket is jelző, sajátosan rájuk jellemző lázadási-tiltakozási formáikat. Márpedig az áprilisi „buliforradalom” során éppen ez történt – ez pedig, ha a jelenlegi pártok aktuális támogatottságának szintjén egyelőre nem is látszik különösebben, a felszín alatt igen fontos társadalmi-politikai töréspontot jelent.

- Ágh, Attila: (2012) „Demokráciakutatás a politikai és közpolitikai elemzés keresztútján: a demokráciák minősége és teljesítőképesége”, *Politikatudományi Szemle*, No. 2, 55–73.
- Ágh, Attila: (2014) „Decline of Democracy in East-Central Europe: The Last Decade as the Lost Decade in Democratization”, *Journal of Comparative Politics*, Vol. 7, No. 2, 4–33.
- Ágh, Attila (2015a) „The Triple Crisis in the New Member States: The Historical Trajectory of NMS-8 in the Past Quarter Century”, *Southeastern Europe*, Vol. 39, No. 2, 1–24.
- Ágh, Attila (2015b) „De-Europeanization and de-Democratization trends in ECE: From the Potemkin democracy to the elected autocracy in Hungary”, *Journal of Comparative Politics*, Vol. 8, No. 2, 4–26.
- Ágh, Attila (2016a) „Rocky Road of Europeanization in the New Member States: From democracy capture to the second try of democratization”, *Polish Sociological Review*, No. 1, 71–86.
- Ágh, Attila (2016b) „The Decline of Democracy in East-Central Europe. Hungary as the Worst-Case Scenario”, *Problems of Post-Communism*, Vol. 63, Iss. 5–6, 277–287.
- Ágh, Attila (2016c) „The Deconsolidation of Democracy in East-Central Europe: The New World Order and the EU’s Geopolitical Crisis”, *Politics in Central Europe*, Vol. 12, No. 3, 7–36.
- Ágh, Attila (2016d) „Vitairat a »civiliek hatalmáról« – A védekező társadalom, avagy a civiliek hatalma: töprengések a magyar civil társadalom helyzetéről”, in Antal Attila (szerk.) (2016) *A civiliek hatalma. A politikai tér visszafoglalása*, Budapest: Noran Libro Kiadó, 11–46.
- Antal, Attila (szerk.) (2016) *A civiliek hatalma. A politikai tér visszafoglalása*, Budapest: Noran Libro Kiadó
- Arató, Krisztina és Mikecz Dániel (2015) „Civil társadalom, szociális partnerek, társadalmi mozgalmak”, in Körösenyi András (szerk.) (2015) *A magyar politikai rendszer - negyedszázad után*, Budapest: Osiris–MTA, 307–331.
- Carothers, Thomas (2002) „The End of Transition Paradigm”, *Journal of Democracy*, Vol. 13, No. 1, 5–21.
- Carothers, Thomas (2015) „Democracy Aid at 25: Time to Choose”, *Journal of Democracy*, Vol. 26, No. 1, 59–73.
- Carothers, Thomas és Richard Youngs (2015) *The Complexities of Global Protest*, Washington, DC: Carnegie Endowment for International Peace
- Coman, Ramona és Luca Tomini (2014) „A Comparative Perspective on the State of Democracy in Central and Eastern Europe”, *Europe-Asia Studies*, Vol. 66, No. 6, 853–858.
- Csizmadia, Ervin (2016) „A tranzitológiának vége, felejtjük el? Az átmenet tervezett intézményeitől a tervezetlen hibridizációig”, *Politikatudományi Szemle*, No. 2, 138–156.
- Diamond, Larry (2002) „Thinking about Hybrid Regimes”, *Journal of Democracy*, Vol. 13, No. 2, 21–35.
- Dzihic, Vedran (2014) „Grey zones between democracy and authoritarianism: Re-thinking the current state of democracy in Eastern and South Eastern Europe”, in Wiersma, Jan Marius, Ernst Stetter és Sebastian Schublach (szerk.) (2014) *Problems of Representative Democracy in Europe*, Amsterdam: Foundation for European Progressive Studies, 21–32.
- Ekiert, Grzegorz (2012) „The Illiberal Challenge in Post-Communist Europe”, *Taiwan Journal of Democracy*, Vol. 8, No. 2, 63–77.
- EIU (2013) *Rebels Without a Cause: What the Upsurge in Protest Movements Means for Global Politics*, Economist Intelligence Unit
- Fleck, Zoltán (2017) „Law under the Mafia State”, in Magyar Bálint és Vásárhelyi Júlia (szerk.) (2017) *Twenty-Five Sides of a Post-Communist Mafia State*, Budapest: CEU Press
- Friedman, Thomas L. (2014) „The Square People, Part 2,” *New York Times*, May 17, 2014
- Huntington, Samuel P. (1991) *The Third Wave: Democratization in the Late Twentieth Century*, Norman: University of Oklahoma Press
- Kornai, János (2015a) „Az összehasonlító gazdaságtan és a »tranzitológia« jövője”, *Köz-Gazdaság*, No. 3, 145–154.
- Kornai, János (2015b) „Hungary’s U-Turn”, *Capitalism and Society*, Vol. 10, No. 2, 1–24.

- Körösiényi, András, Illés Gábor és Metz Rudolf (2017): „Kontingencia és politikai cselekvés – A politikai vezetők szerepe válsághelyzetekben”, *Politikatudományi Szemle*, No. 1, 7–28.
- Krastev, Ivan (2007) „The Strange Death of the Liberal Consensus”, *Journal of Democracy*, Vol. 18, No. 4, 56–63.
- Krastev, Ivan (2011) „Paradoxes of the New Authoritarianism”, *Journal of Democracy*, Vol. 22, No. 2, 5–16.
- Krastev, Ivan (2014a) *Democracy Disrupted. The Politics of Global Protest*, Philadelphia: University of Pennsylvania
- Krastev, Ivan (2014b) „From Polics to Protest”, *Journal of Democracy*, Vol. 25, No. 4, 5–19.
- Merkel, Wolfgang (2004) „Embedded and Defective Democracies”, *Democratization*, Vol. 11, No. 5, 33–58.
- Merkel, Wolfgang és Aurel Croissant (2004a) „Introduction: democratization in the early twenty-first century.” *Democratization*, Vol. 11, No. 5, 1–10.
- Merkel, Wolfgang és Aurel Croissant (2004b) „Conclusion: Good and Defective Democracies”, *Democratization*, Vol. 11, No. 5, 199–214.
- Morlino, Leonardo (2004) „»Good« and »bad« democracies: how to conduct research into the quality of democracy”, *Journal of Communist Studies and Transition Politics*, Vol. 20, No. 1, 5–27.
- O’Donnell, Guillermo (1994) „Delegative Democracy”, *Journal of Democracy*, Vol. 5, No. 1, 55–69.
- Ortiz, Isabel, Sara Burke, Mohamed Berrada és Hernán Cortés (2013) *World Protest 2006–2013*, IPD/FES Working Paper, New York: Initiative for Policy Dialogue, Columbia University, és Friedrich-Ebert-Stiftung New York Office, 2013
- Rupnik, Jacques és Jan Zielonka (2013) „The State of Democracy 20 Years On: Domestic and External Factors”, *East European Politics and Societies*, Vol. 27, No. 3, 1–25., Special Issue: The State of Democracy 20 Years On
- Smilov, Daniel (2015) *The Politics of Protest: Between the Venting of Frustration and Transformation of Democracy*, Sofia: Policy Paper, Center for Liberal Strategies
- Szabó, Andrea (2014) „Előszó”, in Szabó Andrea (szerk.) (2014) *Racionálisan lázadó hallgatók II.: apátia, radikalizmus, posztmaterializmus a magyar egyetemisták és főiskolások körében*, Szeged: Belvedere Meridionale–MTA TK, 7–12.
- Tölgyessy, Péter (2012) „A Fidesz és a magyar politika lehetséges új iránya”, in Boda Zsolt és Körösiényi András (szerk.) (2012) *Van irány? Trendek a magyar politikában*, Budapest: MTA PTI–Új Mandátum Kiadó, 310–345.
- Zakaria, Fareed (1997) „The Rise of Illiberal Democracy”, *Foreign Affairs*, Vol. 76, No. 6, 22–43.

¹ Mivel jelen tanulmányban a hazai dinamikára fókuszáltam, ezért a társadalmi mozgalmak legfőbb nemzetközi trendjeinek és összefüggéseinek adaptív szándékú bemutatása mellett a nemzetközi tényezők (például az Európai Unió, az Egyesült Államok stb.) mozgásai és hatásai – azok relevanciájának elismerése ellenére – néhány esettől eltekintve nem kaptak helyet, amelyet természetesen a tanulmány terjedelmével kapcsolatos megfontolások is motiváltak.

² Talán a leghírhedtebb fake news szerint Hillary Clinton egy pizzázóban tartott „gyermekmoleesztáló szeánszokat”. A hír olyannyira elterjedt, hogy decemberben valaki egyenesen gépkarabéllyal támadta meg a pizzázót, hogy megállítsa a nem létező összejöveteleket. (<https://www.theguardian.com/us-news/2016/dec/05/gunman-detained-at-comet-pizza-restaurant-was-self-investigating-fake-news-reports>). Nem véletlenül van hatalmas felütése az alternatív tények univerzumáról vagy épp a Facebook hatalmáról szóló irodalomnak sem, hiszen ezek valóban jelentősen befolyásolják a választói képzeteket és preferenciákat.

³ Lásd például a 2017 elején zajlott tüntetéseket Romániában, amely során egy, az állami korrupciót könnyítő rendeletet végül „hatálytalanította” a kormány.

(http://index.hu/kulfold/2017/02/04/szazezrek_vonultak_utcarara_a_romaniat_megrengeto_tuntetesen/).

⁴ Például a Columbia University és a Friedrich Ebert Stiftung tanulmánya (Ortiz et al., 2013); vagy az Economist Intelligence Unit szintén 2013-as összefoglaló tanulmánya, továbbá Daniel Smilov 2015-ös munkája.

⁵ Lásd az LMP egyik elnökjelöltjével készült interjút 2017 elejéről:

http://mandiner.hu/cikk/20170111_csardi_antal_interju_lmp_bazisdemokracia

⁶ Nem véletlen, hogy a „néma ember” (Erdem Gündöz művész) és a hozzá csatlakozó százak órákon keresztül álltak csendben az isztambuli Taksim téren 2013-ban Atatürk portréja előtt, miután a rendőrök elűzték a korábban ott tiltakozókat. (http://nol.hu/kulfold/nyolc_oran_at_egy_helyben_allva_tuntettek_a_torokok-1394445).

⁷ https://www.eiu.com/public/topical_report.aspx?campaignid=ProtestUpsurge

⁸ <http://valasz.hu/itthon/csak-rafordultak-az-illiberális-temara-a-merkelorban-sajtotajekoztatón-109184>

⁹ Mindenképp kiemelendők a nemzetközi szerzők közül Grzegorz Ekiert (2012), Jacques Rupnik és Jan Zielonka (2013), Coman Ramona és Tomini Luca (2014), Vedran Dzihic (2014), Thomas Carothers (2015) tanulmányai. Itthonról pedig Ágh Attila (2014, 2015a, 2015b, 2016c) és Kornai János (2015b) munkái, valamint a kifejezetten a térséggel foglalkozó *Problems of Post-Communism* című folyóirat vagy a neves *Journal of Democracy* „Is Democracy in Decline?” című 2015-ös tematikus száma.

¹⁰ A leghíresebb talán Francis Fukuyama 1992-es könyve, amelynek már címe is arra utal, hogy a liberális demokráciák teljes győzelmét jelentő legújabb demokratizációs hullám tetőzésével a történelem egyszerűen „véget ér”.

¹¹ A már sokat említett Thomas Carothers azt írja például: „The transition paradigm was a product of a certain time – the heady early days of the third wave – and that time has now passed. It is necessary for democracy activists to move on to new frameworks, new debates, and perhaps eventually a new paradigm of political change – one suited to the landscape of today, not the lingering hopes of an earlier era.” (Carothers, 2002: 20).

¹² A „jelzős demokráciák” közül többek között megemlíthető a „delegatív demokrácia” (O’Donnell, 1994), az „oligarchikus demokrácia” (Diamond, 2002), a „hibás és beágyazott demokrácia” (Merkel, 2004) vagy az „új autoritarianizmus” (Krastev, 2011).

¹³ Az ezzel kapcsolatos ún. „északi iskoláról” bővebben lásd: Ágh (2012),

http://epa.oszk.hu/02500/02565/00070/pdf/EPA02565_poltud_szemle_2012_2_055-072.pdf

¹⁴ A kifejezés elsőként az Indexen jelent meg májusban: http://index.hu/belfold/2017/05/12/civilek_tuntetes_ceu/

¹⁵ Például egy 2012-es tanulmányában, vagy később, egy 2013-as, hat részes elemzésében szintén (<http://www.komment.hu/tartalom/20130617-tolgyessy-peter-az-orbanrendszer-termeszete-1.html>), vagy a 2017-es tüntetések után is (http://hvg.hu/itthon/20170511_Tolgyessy_Peter_Orban_diadalmasan_menettel_a_zsakutcaba).

¹⁶ Ágh Attila (2016d) részletesen összegyűjtötte a legfontosabb nemzetközi összehasonlítást lehetővé tevő mutatókat. Az Eurostat három évenkénti adatai is egyértelműen megerősítik a kapott eredményeket (http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/studies/pdf/6th_report/rci_2013_report_final.pdf).

Ráadásul más, például a korrupciót (http://hvg.hu/kkv/20170405_Vallalati_korrupcio_Nigeria_szintjen_Magyarorszag) vagy az oktatást (<https://www.oecd.org/pisa/pisa-2015-results-in-focus.pdf>) vizsgáló felmérések is megerősítik a lecsúszás folyamatát.

¹⁷ Mint például a hazai munkanélküliségi ráta esetében, amely kapcsán a KSH a lényegében segéllyel egyenértékű fizetésért dolgozó közmunkások mellett a külföldön dolgozó magyarokat is „nagyvonalúan” beleszámolja a foglalkoztatottak körébe.

¹⁸ http://www3.weforum.org/docs/GCR2016-2017/05FullReport/TheGlobalCompetitivenessReport2016-2017_FINAL.pdf

¹⁹ A passzív és dezorientált attitűdök régóta jelen vannak a magyar választóközönségben, nagyban felelős például a rendszerváltás előtti időszak erőteljes politika- és pártellenes attitűdjének öröksége, a kartellpártosodás folyamata, a pártok által dominált politizálásba történő állampolgári beletörődés is, ahogyan a korábbi kvázi-kétpártrendszerrel járó blokkosodás óta folytatott permanens ellenségképzés vagy a választási rendszer már említett átalakítása is. Ugyancsak ronsolta az aktivitás szintjét a legitimitációhiányos alkotmányozási folyamat mind a rendszerváltáskor, mind 2010 után. A sor hosszan folytatható, amelyet egy készülődő tanulmányban részletesebben is elemezni fogok.

²⁰ Lásd például a gazdasági növekedés sikereit megkérdőjelező összeállítást: http://index.hu/chart/2016/12/13/a_vilag_nem_hallott_a_magyar_novekedesi_fordulatrol/, vagy az életszínvonalal kapcsolatos elemzéseket: http://hvg.hu/gazdasag/20161227_vagyon_europa_gazdagok, ahogyan a korrupció tekintetében (regionális szinten is egyedülálló módon) is tovább romlott a helyzet:

https://www.transparency.org/news/feature/corruption_perceptions_index_2016. Az év végi kormányzati kiköltekezés kérdéséhez lásd: http://index.hu/gazdasag/2017/01/06/soha_ennyi_penzet_meg_nem_vert_el_kormany_egy_honap_alatt/

²¹ <http://www.atv.hu/belfold/20170110-nemeth-szilard-el-kell-innen-takaritani-a-soros-birodalom-alciviljeit>

²² http://index.hu/belfold/2016/10/21/orban_soros_nemzetbiztonsag/

²³ http://index.hu/belfold/2017/01/18/nem_veletlenül_nem_kuldték_kopaszokat_az_olimpia_ellenzoire/

²⁴ <http://magyaridok.hu/belfold/olimpiat-buktatnak-az-alcivillekkel-1341370/>

²⁵ Alstom-ügyhöz lásd: <http://magyaridok.hu/belfold/medgyessyeknel-landolt-az-alstom-600-ezer-euroja-614773/>, a 4-es metró kapcsán pedig: http://index.hu/assets/documents/belfold/budapest/olaf_final_report.pdf

²⁶ http://index.hu/gazdasag/2017/02/08/mar_a_miniszterelnokseg_is_beleszallt_a_heinekenbe/

²⁷ http://index.hu/belfold/2017/02/16/lazar_janos_kormanyfio_78_tajekoztatoja_fidesz-frakcioules_brusszel_civilek/

²⁸ <http://24.hu/belfold/2017/02/10/orban-evertekeloje-2017-ben-a-szemunket-fogjuk-dorzsolni/>

²⁹ <https://888.hu/article-az-alomgyilkos-momentum-azert-mindent-nem-tudott-megfurni>

³⁰ Lásd: http://index.hu/belfold/2017/02/17/folytatodik_a_fidesz_civil_szervezetek_elleni_arnyekbokszo_lasa/, vagy a Norvég Alappal kapcsolatban: <http://magyarnarancs.hu/belpol/jon-a-norveg-magyar-visszavago-a-civil-penzekert-102628>.

³¹ Matolcsy György egy NATO-tagország által szervezett akcióról beszélt, amelyet a hazai titkosszolgálatok sem tudtak megerősíteni: http://index.hu/gazdasag/bankesbiztositas/2017/02/22/matolcsy_nato-szovetseges_oroszag_nagykovetsege_tamadta_az_mnb-t/.

Orbán Viktor kijelentése, amelyben a hazai kommunista diktatúráért is a Nyugatot hibáztatja, ugyancsak jelzi, hogy a kormány mindenáron szeretné, ha másról lenne szó, mint a korrupcióról, az Oroszországhoz fűződő viszonyról vagy az Olimpiáról: http://index.hu/belfold/2017/02/25/orban_a_kommunizmusert_nem_moszkva_felelos_hanem_a_nyugat/

³² http://index.hu/gazdasag/2017/03/03/meszaros_bevasarolt_az_opimusba/?token=94d6b9350320bb1c18922177dd9d2324

³³ A Heineken-ügy kapcsán törvénytervezet is benyújtottak: <http://www.parlament.hu/irom40/14441/14441.pdf>

³⁴ Talán a leghírhedtebb a miniszterelnök és a Fidesz új verbális fegyvere, a „csicska” szó napi használatának bevezetése a politikai ellenfelek ellen:

http://index.indavideo.hu/video/Orban_a_Jobbiknak_Onok_egy_csicskapartot_csinaltak

³⁵ <https://mno.hu/belfold/plakatbotrany-brusszelig-viszik-a-lex-mahir-ugyet-1390048>

³⁶ http://index.hu/belfold/2017/03/21/orban_udvari_tanacsadoi_teljesen_felvettek_az_erdogan-tempot/

³⁷ <http://168ora.hu/hablaty-hamuka-hazugsag-nemeth-szilard-mar-tudja-hogy-hivjak-az-atomfertozott-nyulat/>

³⁸ <http://www.kormany.hu/hu/emberi-eroforrasok-miniszteriuma/hirek/tobb-egyetem-torvenytelenul-mukodik-elkeszult-a-jelentes-a-magyarorszagon-mukodo-kulfoldi-felsooktatasi-intezmenyekrol>

³⁹ <https://hu.usembassy.gov/hu/budapesti-amerikai-nagykovetseg-ideiglenes-ugyvivoje-david-kostelancik-az-alabbi-nyilatkozatot-tette-kozze/>

⁴⁰ http://index.hu/belfold/2017/03/29/nemet_szilard_meglepodott_hogy_ekkor_a_perpatvar lett_a_ceu_miatt/

⁴¹ <http://444.hu/assets/KTSzvt.doc.pdf>

⁴² http://index.hu/belfold/2017/04/06/lazar_ceu_soros_brusszel/

⁴³ <http://www.kormany.hu/hu/a-miniszterelnok/beszedekek-publikaciok-interjuk/orban-viktor-beszede-a-magyar-allando-ertekezlet-xiv-ulesen>

⁴⁴ Ennek kapcsán lásd Tölgyessy Péter elemzését: <http://www.tarki.hu/adatbank-h/kutjel/pdf/b350.pdf> és Körösnéyi–Illés–Metz tanulmányát a Politikatudományi Szemlében (2017).

⁴⁵ <http://magyarnarancs.hu/republikon/igy-szamolj-tuntetot-103469>

⁴⁶ Néhány példa az online sajtóból arra, hogy érzékelhetően általános kormányellenes jelleget kaptak a megmozdulások: http://index.hu/belfold/2017/04/10/ekkor_a_tomeg_regen_vonult_utcaran_orban_ellen/, <http://24.hu/kozelet/2017/04/09/ezrek-tuntetnek-a-ceu-ert-orban-kezdve-utcajaban/>, <https://mno.hu/belfold/ader-targyalt-a-ceu-vezetoivel-2394002>.

⁴⁷ http://index.hu/belfold/2017/04/06/ceu_tiltakozas_rendorseg_kidobok/

⁴⁸ <http://www.origo.hu/itthon/20170409-nemeth-szilard-a-delutani-tuntettest-a-soros-altal-penzelt-ugynokszervezetek-grundoltak.html>

⁴⁹ http://24.hu/kozelet/2017/04/10/soros-repulo_k_fizetett_forradalmarok-a-jobboldal-5-eros-allitasa-a-ceu-tuntetesrol/

⁵⁰ <http://24.hu/belfold/2017/04/28/gulyas-marton-ezektol-nem-szarjuk-ossze-magunkat/>

⁵¹ <http://magyaridok.hu/belfold/kosa-lajos-ceu-csak-mellekhadszinter-1571806/>

⁵² http://hvg.hu/itthon/20170412_palkovics_laszlo_ceu

⁵³ <http://badog.blogstar.hu/2017/04/11/lovas-pista-cikke-a-magyar-idokbol/37081/>

⁵⁴ http://index.hu/belfold/2017/04/16/valasztasi_mozgalommal_ingatnak_meg_orbant/

⁵⁵ http://index.hu/video/2017/04/13/nemzeti_goa/

⁵⁶ Schmidt Mária szerint például Magyarország valójában maga a „Soros Birodalom”, a CEU pedig a „káosz keltetője”: http://latoszogblog.hu/blog/a_baloldal_sirasoja. Orbán Viktor eközben arról beszél, hogy nem érti a hazai tudományos világ kiállását a CEU mellett, amelyet a menekültüggyel, az „álcivil lobbiszervezetekkel” együtt emlegetve

azt mondja, sokaknak érthetően „viszket a tenyere”, és nem melleleg elsők között gratulált Erdogan török elnöknek a halálbüntetés visszaállításához kapcsolódó népszavazási „sikeréhez”:

<http://index.hu/belfold/2017/04/16/orban-aki-rejtve-volt-most-napfenyre-kerult/>

⁵⁷ Egyfelől minisztériumi szinten kapott külföldi segítséget a CÖF (<http://index.hu/belfold/2017/04/21/cof-kovetsegek-utasitasa-kulfoldi-egyuttmukodes/>), másfelől előbb az derült ki, hogy a Fidesz éves szinten 20-40 millió forinttal, majd később az, hogy a Magyar Villamos Művek csak 2016-ban 508 millió forinttal támogatta a CÖF jogi partnerét, a CÖKA-t (<https://blog.atlatszo.hu/2017/05/titkoltak-de-kideritettuk-tavaly-508-millio-forinttal-szponzoralta-az-mvm-a-kormanyparti-alcivil-cof-ot/>)

⁵⁸ Egy csecsenföldi orosz fenyegetéssel bocsánatkérésre kényszerített egy, a szovjet hősök emlékművét leöntő magyar tiltakozót: <https://444.hu/2017/04/20/egy-hatalmas-csecsen-megkereste-a-szovjet-emlekmuvet-megdobalo-komaromy-gergot>

⁵⁹ Enyedi Zsolt, a CEU rektor-helyettese nyílt levélben cáfolta meg az államfő állításait: http://hvg.hu/itthon/20170426_ader_trefort_ceu_valasz

⁶⁰<http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+CRE+20170426+ITEM-014+DOC+XML+V0//EN#top>

⁶¹ <https://444.hu/2017/05/01/a-momentum-elso-nagy-tuntetesevel-bemutatta-hogy-komoly-ellenzeki-ero-lehet>

⁶² <http://www.atv.hu/belfold/20170502-lex-ceu-civiltorveny-orban-mar-nem-mondott-kapasbol-nemet-az-atv-hu-nak-az-erdemi-modositasra>

⁶³ <http://www.terrorhaza.hu/hu/hir/schmidt-maria-kozos-erdek-hogy-a-ceu-koruli-vita-rendezodjon>

⁶⁴ <http://www.kormany.hu/hu/kulgasdasagi-es-kulugyminiszterium/hirek/a-tavares-jelentes-utan-itt-a-soros-jelentes>

⁶⁵ <http://www.origo.hu/itthon/20170525-a-miniszterelnokseg-minisztere-szerint-az-europai-bizottsag-nem-talalt-fogast-a-felsooktatasi.html>

⁶⁶ <https://888.hu/article-orban-brusszel-nyiltan-a-terroristak-partjara-allt>